

Zólyomlipcse várának és uradalmának története.

(Második közlemény.)

IV.

Árpádházi királyaink uralkodása idején Zólyomlipcse város nyugodt, békés éveket élt át. Urai, mint láttuk, időről-időre itt megszálltak, hogy megpihenve vadászszenvedélyüknek hódoljanak; akközben azonban országos ügyeket is végeztek, amiről számos itt keltezett kiadványaik tanuskodnak: másrészt arról is gondoskodtak, hogy a még lakatlan s művelés alá még nem vett területek telepeseket kapjanak s az ország hasznos területeivé váljanak. III. Endre halálával megszűntek a békés idők a várra és uradalomra nézve, megszűnt egyidőre királyi birtok lenni, új gazdát kapott a trencsényi Csák Máté személyében.

Csák már Kun László idejében fejedelmi vagyont harácsolts össze s már jóformán leghatalmasabb oligarchája volt az országnak, kit a Kárpátoktól a Duna könyökéig tizenkét vármegye ismert el urának. Vitéz s hadügyekben kiválóan jártas férfiú létére, ki Lászlóval már a Morvamezőn is Ottokár ellen harcolt, fejedelemehez illő zsoldos hadat tartott s nem közönséges országkormányzói tehetséget mutatott a neki hódoló területeken, ahol minden szigorúsága dacára a kisebb nemességnél nagy népszerűséggel bírt. Ezt főleg úgy érte el, hogy az utolsó két Árpádházi király idejében uralkodó nyugtalan viszonyok idejében maga is segítette alkalmissal a kisebb nemességet a jogtalan birtokszerzés s törvénytelen foglalásokban¹¹⁸ s ebben maga is példát adott. Róbert Károly még 1526-ban is Donch zólyomi ispán kérelmére egy területet adományozott Zólyom városának, amely vele határos volt s amelyet Csák ragadott el a királyi szolgáktól.¹¹⁹ A kárvallottaknak meg kellett elégedniök a tiltakozással az erőszak ellen, mert félelmökben nem mertek rendes pert indítani a hatalmas úr szolgálái ellen, minthogy

¹¹⁸ Ilyen volt Pónik lefoglalása. Gochoth comes által, amelyről már előbb szoltunk, s ami ellen a kárvallottak csak évek multán mertek az esztergomi káptalan előtt óvást tenni. (*Fejér*: Cod. Dipl. VIII. 1. 394.)

¹¹⁹ *Fejér*: Cod. Dipl. VIII. 6. 90.

igazságot ellenében úgy sem remélhettek. Mint jeles katona kitűnt már akkor, amidőn III. Endre a nyugati határszéleket Albert hercegtől visszakövetelte s Csák Pozsonyt saját hadaival visszafoglalta.¹²⁰ Birtokait egyre szaporította s kapzsiságában nem kímélte a szerzetesek vagyonát sem, amiért a pápa egyházi átokkal is megfenyegette. Még nagyobb erőszakoskodásokat követett el nádor korában, amikor a Rajcsányiak birtokát foglalta el s azt Bogár fia Mártonnak, aki akkor még párthíve volt, s Pereszlényi Pálnak ajándékozta. Körülbelül akkor látott hozzá királyi jószágok lefoglalásához is, mert a pozsonyi prépost már akkor „Trencsényi“-nek mondja panaszlevelében, jöllehet Trencsént csak később Venczeltől kapta adományképen. Ekkor kerülhetett Zólyomlipcse vára és uradalma is Csák, vagy legalább is párthívei, Demeter és Donch birtokába.¹²¹ Tűrhetetlen foglalásai végre arra bírta az 1298-iki országgyűlést, hogy felhatalmazást adjon a királynak, hogy a sok zsarolásnak s pusztításnak akár a maga, akár idegen segéllyel is véget vessen. A király az utóbbira határozta el magát, minthogy a koronajavak csaknem mind idegen kézen voltak. Szövetséget kötött tehát leghatalmasabb híveivel, Domokos tárnokmesterrel, István országbíróval, Demeter zólyomi és pozsonyi s Pál mosonyi és győri ispánokkal, hogy egyesült erővel Csákra törjenek. Számításba vették Albert római királynak a támogatását is, de minden tervezetésnek s készülődésnek véget vetett Endre királynak 1301 január 14-én bekövetkezett halála.¹²²

A király halálát megelőzőleg már pártokra szakadt az ország. Róbert Károly elveszítvén Nápolyt, Magyarország felé fordította figyelmét, ahol pártja 1299-ben már annyira megerősödött, hogy személyesen is megjelenthetett Zágrábban, ahol az esztergomi érsek meg is koronázta. Róbert Károly pártján volt ekkor a hatalmas Csák is, de csakhamar ott hagyta a pártot s Demeter zólyomi ispánnal, Domokossal, III. Endre tárnokmesterével és több püspökkel a cseh Vencel pártjához szegődött, s úgy látszik, személye-

¹²⁰ Pór: Trencsényi Csák Máté. 29. l.

¹²¹ Az 1875—1885-ik évi Zólyomlipcsei Gizella-Munkás Árvaház Értesítőjében közölt „Lipcse váranak története“ című értekezés szerint Csák a vár elfoglalása után Dömötört és Donchot helyezte ott el várparancsnokul. *Ipolyi* nem is magát Csákot mondja a vár elfoglalójának, hanem párthíveit „per factionem Matthaei Trencsiniensis tenebatur“. (Schem. Hist. 205. l.) — Pór úgy véli, hogy a Nyitra- és Vágmenti királyi birtokokat Csák valószínűleg az interregnum alatt foglalta le. (Csák Máté. 48. l.)

¹²² Schem. Hist. 205. l. Tényleg 1306-ban Bogár fia Márton Donchtól, a Pór szerint azonos Domokos mestertől s Demetertől foglalta el Lipcse, Zólyom, Dobronya és Palotavárat.

sen is megjelent a prágai udvarban, hogy a tizenkét éves királyfit atyjától a magyar trón számára megnyerje s azután ő is részt vett abban a nagyszámú kíséretben, amely Vencelt Magyarországra hozta s Székesfehérvárott megkoronázta.

Vencel, aki megkoronáztatása után Lászlónak nevezte magát, hálás volt hatalmas párthíve iránt s nemcsak meglévő birtokaiban erősítette meg, hanem még Trencsén várának és vármegyéjének az adományával is tetézte azokat 1502 március 1-én.¹²³

Az ország helyzete egyre rosszabb lett. Minden részében valóságos kis királyok uralkodtak, akikkel a gyermek Vencel nem boldogulhatott. Ezt belátta apja is, s jobbnak látta hazavinni fiát. Azonban magával vitte a koronát is. Ez volt-e az ok vagy más Csák pártállásának megváltozására, ismeretlen, de bizonyos, hogy a kivonuló két Vencelt Csák és Rudolf osztrák herceg támadásaikkal még cseh földön is egyre nyugtalanították.¹²⁴

Vencel után Ottót választották meg párthívei királynak. Csák aligha volt Ottó pártján, különben nem került volna el Brünnből jövet Máté területét s nem jött volna nagy kerülő úton az országba. Megkoronáztatása után még nagyobb lett a fejtelenség, amelyen úgy vélt Ottó segíteni, hogy László erdélyi vajda segélyét akarta megnyerni, de itt börtönnel fogadták a leánykérőbe érkezett királyt. Ekkor a két király jobbérzésű főemberei valóságos fegyverszünetet kötöttek egymással, hogy egészen 1507. Szt. György napjáig nem bántják egymást. Nem csatlakoztak azonban az egyezményhez a főpapok s legkevésbé Tamás, az esztergomi érsek, lelkes királypárti s ügyeinek szorgalmas előmozdítója. Ez saját székhelyéről számúzve lévén, Székesfehérvárott egyházilag kiközösítette Ottó párthíveit s azután sereget gyűjtött székhelyének visszafoglalására, amiben a főpapok dandáraikkal támogatták. Csák ekkor már Róbert

¹²³ Nos recompensationem eiusdem fidelitatis et obsequiorum ac specialiter pro eo, quod idem Palatinus Mattheus, dum adhuc essemus in Bohemia, primus et praecipuus inter omnes Hungariae Regni nobiles suo consilio et auxilio Nos promovit et sollicitè procuravit, ut eligeremur in Regem Hungariae; Nosque suis providis et fidelibus persuasionibus ad dignitatem Regni culminis invitavit, ac in ipsum regnum Ungariae manu sua et amicorum suorum potentia introduxit, ubi postquam in Alba Regali ipso Mathaeo maxime procurante Sacro Sanctum et nitidum suscepimus Diadema... ezért adományozza neki Trencsén várát és vármegyéjét. *Gottschär*: Matuš Trenčanski c. értekezése a besztercebányai kath. gymn. 1855/4-ik évi értesítőjében.

Pór: Chák Máté 47. l.

Fejér: Cod. Dipl. VIII. 1. 89.

Anjoukori Okmt. I. 26. 28.

¹²⁴ *Pór*: i. m. 54. l.

Károly felé hajolhatott, mert nem ugyan a maga személyében, hanem egyik híve által támogatta az érsek törekvését. Ez Márton, Bogár fia volt, aki most már a király számára, de Máté parancsára foglalta el Lipcse várát, továbbá Zólyomot, Dobronyát és Palotát újabb ellenfeleitől, Donchtól és Miklós fia Demetertől s most saját seregével vonult fel Esztergom visszavételére. Bogár fia Márton ezen vitézi tettét a király a következő évben, 1307 június hó 27-én két falu, a pozsony megyei Bahun (Bákony) és Csótej (Csataj) újabb adományozásával hálálta meg, minthogy ezeket III. Endre donatiójából már úgyis bírta.¹²⁵ Róla még csak annyit, hogy az ő csatlakozása Róbert Károlyhoz nem volt oly őszinte és állandó mint a Lipcse birtokából kiostromolt Donch-Domokosé, III. Endre tárnokmesteréé, ki utóbb mint Róbert Károly híve s a legtisztább hazafiak egyike tűnt fel,¹²⁶ míg Márton újra Csákhhoz csatlakozott s tárnokmestere lett.¹²⁷ Rozgony után, amidőn a lázadók vagy elmenekültek, vagy meghódoltak, vagy Csáknak 1321 március 18-án bekövetkezett halála után, amikor várnagyai is egymásután átadták a várakat a törvényes királynak, Márton is hasonlóan cselekedett, s a király hűségére tért, ki őt aztán ismételten megerősítette birtokában, sőt 1327-ben szilágyi ispánnak is nevezte.¹²⁸ Donch, ha már nem előbb, de mindenesetre az Amadefiak meghódolása után a Göncön tartózkodó püspökök békéltetésére végleg a király pártjára állott. 1316 július 25-én ott vitézkedett Visegrád, a következő év november 3-án

¹²⁵ Nos Carolus dei gracia Rex Hungarie stb. quod nos consideratis fidelitatibus et serviciis meritis magistri Martini filij Bogaar, que nobis cum omni fervore fidelitatis in diversis expeditionibus et agendis nostris oportunitis exhibuit et impendit et specialiter in occupatione Castrorum de Zoulom, de Lypche, de Dobronya et Plahta vocatorum, que magister Demetrius filius comitis Nycolay et magister Donch filius comitis Dominici, tunc spiritu rebellionis inducti, contra nostram Regiam contumaciter detinebant mayestatem, ubi idem magister Martinus cum suorum seruiencium cede vulnere, multipharie multisque modis meruit complacere presertim in expugnatione Castri Strigoniensis, quod magister Johannes filius Henrici bani in dei viventis iniuriam et nostram Regiam mayestatem occupatam contumaciter detinebat, vbi idem magister Martinus diuersis, se fortune casibus submitendo mortis periculum uix euasit, et duo equi ipsius sub eodem iteratis uicibus per ictum sagitharum et lapidum fuerunt interfecti. Preterea in expugnatione eiusdem castri quam plures seruientes sui extiterunt interempti alij uero letaliter uulnerati. (*Hazai Oklét.* I. 101. l.)

¹²⁶ *Pór:* i. m. 70. l. — Donch-nak „megtisztelő“ címere volt, amennyiben úgy ő maga, mint utódai az Anjouk címeréből való liliumokat használták. (*Timon:* Magy. Alkotmány- és Jogtört. 347. l.)

¹²⁷ *Pór:* i. m. 103. l.

¹²⁸ *Pór:* i. m. 158. l.

Komárom alatt s Zólyom, Liptó s Turóc ispánja volt.¹²⁹ Élénken vett részt az ország ügyeinek intézésében s ezért nemcsak közel kívánt a királyhoz lakni, hanem abbeli fogadalmától is feloldozást kért XXII. János pápától, hogy az Úr sírját Jeruzsálemben meglátogassa, mely kérelmét maga a király közvetítette a szentszéknél.¹³⁰ Mély vallásosságát mutatja az is, hogy engedélyt kért a pápától, hogy a maga és Klára felesége számára külön gyóntatót tarthasson, hogy még az egyházi interdictum alatt lévő területek templomaiban is csukott ajtók mellett, előzetes harangszó mellőzésével s az excommunicált személyek részvétele nélkül feleségével, fiaival és cselédségével misét hallgathasson. Ugyanakkor engedélyt kap a pápától arra is, hogy „Lipcén” „a Boldogságos Szűznek templomában”, ahol ősei közül már többen alusszák örök álmukat, még akkor is temetkezhessék, ha a templom és annak cinterme egyházi tilalom alatt lenne, amire a Csák-mozgalmak idején annyiszor volt eset.¹³¹

Csákkal kapcsolatban a régibb és újabb tót írók azt állítják, hogy a XIII. és XIV. század találkozó pontján lefolyt belháborúban a magyarság és a tótság kerül egymással szembe s a magyar állam már akkor készül nemzetiségi elemeire feloszolni. Csák Mátéban látják ezen írók a tót párt vezérét, aki tót vérből származó király után nézett.¹³² Történeti tényekkel, amelyekkel Csák egyenesen a szlávok ellen for-

¹²⁹ 1518-ban igazolja az esztergomi káptalan, hogy Donch comes szabadalmakat adott Rózsahegy városának. (*Fejér*: Cod. Dipl. VIII. 2. 167. l., VIII. 4. 77., 144. IX. 5. 545. l.)

¹³⁰ A rozgonyi esztában, *Pór* szerint, Csák pártján részt vett egy Dancs is, de ez a zempléni ispán volt, míg a szóban lévő mindig mint Zólyom, Liptó, Turóc ispánja említetik.

¹³¹ *Theiner*: Vet. monum. Hung. I. 494. l.

Ipolyi némileg kételkedik ugyan, hogy az utóbbi engedmény a zólyomlipcsei templomra vonatkozik („quod tamen fors potius de Lipsche Teutonicali intelligendum censemus, cum idem Donch eotum et comes de Liptó fuerit”): némi érvül csak annyit mond, hogy Donch „akkor liptói ispán is” volt, de természetesen zólyomi is. Az pedig, hogy Zólyomlipcsén a templom nem a Boldogságos Szűznek van dedicalva, szintén nem érv Zólyomlipcse ellen, mert a németlipcsei templom sincsen Neki, hanem Máté apostolnak szentelve, viszont Zólyomlipcsén van nyoma egy régibb templomnak is s vára is megfelelő lakásul szolgálhatott a nemes férfiúnak.

A beszercebányai városi levéltár nem egy helyen egy „Dankuschwald” nevű erdőnek a nevét őrzi, amely a Lipcsére vezető út baloldalán, ott a príboji szoros tájékán terjedt el s valószínűleg a többi nevű (Dank, Dancs, Donzo) Donch-Domokos comes tulajdona lehetett. Ma a Dankuschwald nevet ott már senki sem ismeri.

¹³² *Hurban, Slovansko a jeho život literarni c. értekezése a Slovenske Pohľadi* 1846. évf. 28. l. — Ugyanígy írtak Botto Gyula felsorolása szerint Stur, Pauliny Tóth s mások.

dult, cáfolja ezen semmivel sem támogatható felfogást Botto Gyula.¹³³

A harci zaj elcsendesedése után Róbert Károly s fia ismételtén, mint láttuk, megfordulnak Zólyom vármegye területén s nem egy oklevelüket keltezik kies fekvésű várakban, Lipcsén. Mária királynő nem látogatta egyszer sem ezen várát, de annál többet világjáró férje, Zsigmond.

Mária korai halála után új korszak következik várunkra s a bányavárosokra és a velők szomszédos várakra, Zólyom, Végles, Dobronya és Saskőre, amelyek ezen időtől kezdve mint hitbéri birtokok más nagy uradalmakkal együtt a mindenkori királynék tulajdonába mennek át. Mária királynő számára ilyen adomány teljesen felesleges lett volna, amennyiben ő, mint a korona törvényes birtokosa, egyúttal birtokosa volt a koronához tartozó uradalmaknak is. Más volt azonban a helyzet, amikor Zsigmond a cilli grófnét, Borbálát, vette nőül. Udvartartásáról kellett gondoskodni s jövedelmet kellett neki biztosítani. E célra Zsigmond először Szlavóniában rendelt bizonyos jószágokat, de a török közelsége miatt ezek jövedelme nem látszott biztosnak, miért is jobbnak látta ezek helyett más birtokokat s uradalmakat a királynénak adományozni. Bár ez a házasság már 1406-ban jött létre, Zsigmond sokáig halasztotta az adománylevél kiállítását. sőt 1419-ben feleségét Nagyváradon valószínűleg ledér élete miatt még el is záratta. Csak miután vele kibékült, látta őt el rangjához méltóan nagykiterjedésű uradalmakkal s kiállította 1424 május 24-én Visegrádon az adománylevelet.

Ebben a király nemcsak arra az időre gondoskodott, míg vele él, hanem esetleges özvegysege tartamára is s országnagyjainak tanácsával neki adományozta Zólyom vármegyét és városait, Zólyom várát, Breznóbányát, Korponát, továbbá Dobronya, Lipcse és Végles várait uradalmaikkal együtt, felsorolván az egyes uradalmak tartozékait névszerint; neki adományozta Saskő várát Bars megyében, az alsómagyarországi hét bányavárost adójövedelmeikkel együtt.¹³⁴

¹³³ *Matuš Čak Trenčiansky* a jeho doba c. cikkében a *Slov. Pohlady* XXI. évf. 116. s köv. lapjain.

¹³⁴ Az adománylevélnek tárgyunkat érdeklő részletei a következők: Comitatum nostrum Zoliensem et civitates nostras similiter Zolienses cum domo nostra Regia in eadem habita ac Brezenbanva et Corpona vocatam, necnon castra nostra Dobronya, Lypche et Wegles nuncupata in eodem Comitatu Zoliensi habitas et situata (Dobronya város tartozékainak felsorolása), item oppido Lypche cum tributo in eodem habito ac villis Felsewlehota, Togarth, Petwrehota, Lupea, Kysgaran, Jechene, Predavia, Zamoscia, Zenth Miklós, utraque Zenth-andras, Malychkafalwa, Luchathew, Hedel, Podgoriche, Prehod, Zelche,

Rövidesen az adománylevél kiadása után kiadta a király a birtokba való beiktatási rendeletet is — június 3-án — a sági conventhez,¹³⁵ mire az a beiktatást Lőrinc testvér által október 28-án Zólyom vármegyében végrehajtott.¹³⁶ Mint királyi ember ez alkalommal Radvánszky János Péterfia szerepelt. Néhány nappal később — november 1-én — megírták a Saskő várába való beiktatás is.

De ezen gazdag hitbéren felül Zsigmond még egyéb nagyterjedelmű birtokokat, — Diósgyőrt, Miskolcot, Cserép és Dédes várának uradalmait — adományozott feleségének, ki ezentúl gyakran tartózkodott nagyúri kényelemmel berendezett szépfekvésű diósgyőri várában, amely most kicsepangásairól lett híres.¹³⁷

A Borbálának szóló adományt Albert osztrák herceg és Zsigmond veje az ország nagyjaival együtt is jóváhagyta¹³⁸

Razthoka, Sokfalwa, Mocha, Ponyklibera, Kysponik, Dubrawyche et Powraznik nominatis ad prefatum castrum Lypche, ... következik ezután Véglés vára tartozékainak felsorolása — item castrum nostrum Saskew vocatum — újra tartozékainak felsorolása — preterea Civitates Montanarum nostrarum, videlicet Bistriciensem, alias Noviziolium, necnon Lybeta vocatas, in predicto Zoliensi existentes, item Crempnych, Sebnych, Kwnyngspergh, Bakabanya, et oppido seu villas Feyerbanya, Hodrych et Golthpali in Borsiensí Comitatus habitas cum veris et consuetis earum annuis censibus Illustrissime Principi domine Babare, ... consorti nostre carissime vita sibi nobiscum comite, ac etiam post decessum nostrum ad tempora vite sue, eadem tamen sub nomine nostro viduitatem conseruante dedimus, donavimus, contulimus. (*Magy. Tört. Tár* XII. 272.)

¹³⁵ *Magy. Tört. Tár* XII. 277.

¹³⁶ *U. o.* 278. l.

¹³⁷ *Szendrei* A diósgyőri vár történetében említi, hogy Borbála itt folytatott életének emléke „Ekebontó Borbála“ (Márki, Mária királyné c. művében „Ekerontó Borbála“) néven maradt fenn a magyar néphagyományban. Hivatkozik. Aeneas Sylvius (a későbbi II. Pius pápa) megbélyegző kijelentésére: nobilis genere, infamis vita mulier. Elmarasztalólag ír róla Wenzel is. (Akad. Értekezések 1872. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége.)

Teleki (Hunyadiak kora II. 178.) a következőket írja róla: Magas Junói termete, bájos teljessége, eleven és tüzes mozdulatai, mindenre kész esze mind cselekedetben, mind beszédben oly syrenévé tették, hogy az általa annyiszor megsalt Zsigmond őt első fogsága után többé látni sem akarta... Némelyek szerint csehországi kilencéves mulatása alatt bűncit megbánta s úgy halt meg, mint keresztvényhez illik; mások szerint itt is rossz emberek és latrok társaságában élt, a jövő világot nem hitte stb. Életének hetvenedik évében a közvélemény szerint pestisben halt meg. Holttestét Prágába vitték s a királyi sírboltba temették.

¹³⁸ Kelt Budán, máj. 24-én. (*Magy. Tört. Tár*: XII. 281.)

Az országnagyok ebben kijelentik „ipsi domine nostre regine per preactum dominum nostrum Regem noviter collatis mediantibus dictis suis prioribus litteris eidem domine nostre Regine donata fuere et collate, denuo et ex novo factis, prout et quem admodum in litteris eiusdem domini nostri Regis novissime sub secreto sue Serenitatis sigillo

s hihető, hogy Borbála, amikor Zsigmond társaságában 1427-ben október 31-én Körmöcbányán tartózkodott, zólyomi birtokait, Zólyomot, Besztercebányát is felkereste s Lipszóra is ellátogatott.

1429 november 29-én Zsigmond újabb birtokokat adományoz feleségének, amidőn a zólyomi s barsi uradalmak élvezetéhez még Trencsén, Oroszlánkő, Sztrecsény, Óvár s az akkor romban heverő Budatin várait csatolja; ugyanakkor kapja még Óbudát, Kecskemét, Becse városokat és Csepel szigetét.¹³⁹

A Cilliek nyugtalan vére azonban tovább dolgozott a királynéban, ki már ura halála esetére is terveket szőtt és trónon akart maradni. Ily számítással felajánlotta kezét és a trónt a lengyel Ulászlónak. Midőn Zsigmond ezt megtudta, elfogatta s Magyarországra indult, de útközben Znavmban jobblétre szenderült. Borbála férje halála után is folytatta fondorlatait, de most már Ulrik testvére javára, ki maga akart a magyar trónra ülni, a katonaságot is már magának eskettette fel, a várakba a saját zsoldosait helyezte el, s a királyi jövedelmeket is a saját szükségeire fordította.¹⁴⁰ Neki kellett volna a már jóideje az ország északi részében garázdálkodó huszitákat megfékezni, de ahelyett ezek még a királyné kezén lévő várakat is meg tudták szerezni. Albert erre a szabad királyválasztás jogán elfoglalván a magyar trónt, Ulrikot hivatalától megfosztotta, Borbála várainak kapitányait a neki fogadott hitők alól felmentette s elfogatása iránt is rendelést tett. Az özyegy királyné erre Lengyelországba szökött s itt Ulászlót Albert ellen ingerelte.¹⁴¹

Erre Albert az országosan egybegyült rendek megegyezésével Borbálának a Vág mentén lévő várait, Trencsént, Szucsánt, Besztercét, Óvárt Borbálától elveszi s 1439 június 11-én nejeének Erzsébetnek adományozza.¹⁴² Ugyanakkor

patenter emanatis et confectis, coram nobisque specietenus exhibitis per singula inscripta sunt et specificate existunt, interfuimus et omnia prescripta de nostris consilio, sciencia et deliberatione processisse et facta fuisse ac esse diximus, asserimus et profiteamur. Az okmányt 26 pecséttel erősítették meg az aláírók, amelyből még 18 megvan.

¹³⁹ *N. R. A.* fasc. 588. nro. 7.

Magy. Tört. Tár: XII. 271.

¹⁴⁰ *Teleki:* Hunyadiak kora I. 121. l.

¹⁴¹ *Teleki:* Hunyadiak kora I. 146. l.

¹⁴² Az adománylevél bevezetésének megbélyegző része így szól: ... quia domina Barbara Regina socrus nostra antefati utpote condam Sigismundi relicta, que multiplicium bonorum et rerum temporalium copiosa affluentia in hoc regno nostro magnifice abundabat, malo freta consilio, relictis huiusmodi bonis, que ipsa Regno in eodem possidebat, atque in manus infidelium, nobisque et regnicolis nostris nocivorum hominum traditis, non coacta, sed sue malicie effrenata

kiállít még két más oklevelet, amelyekben Diósgyőrt és összes tartozékait, továbbá Tolnavár mezővárosát és a Beche-szigetbéli kunokat, melyek szintén Borbálác voltak, Erzsébet királynénak adományozza.¹⁴³ Lipcséről, Végles, Dobronya, Zólyom, Saskőről s az alsómagyarországi városokról azonban intézkedést nem találunk, de kétségtelen, hogy ezek is mind Erzsébet királyné birtokába kerültek¹⁴⁴ s férje halála után már önállóan intézkedik is velök.¹⁴⁵

A király váratlan halála pártokra szakasztotta az országot, ami annál veszedelmesebb volt, mert a déli részeken már jelentkezett a török. Az egyik párt az Albertnek tett ígéret szerint Erzsébetet, illetve utószülött fiát, Lászlót akarta, a másik éppen a török veszedelemre való tekintettel a daliás lengyel királyt, Ulászlót, hívta meg a trónra s meg is koronázta. De megkoronázták a csecsemő Lászlót is, még pedig Szent István koronájával, mire Erzsébet s az 1440 november 22. és 26-én Neustadtban III. Frigyes császárral kötött egvezéség szerint utóbbinak adta át fiát nevelés végett, maga pedig teljes figyelmét magyar birtokainak megtartására fordította. Ott még Körmöc és Kassa nagyvidéke a királyné pártján volt. Hogy mindezt megtarthassa behívta Giskra Jánost s rabló csapatait, kinevezte a bányavárosok és Kassa kapitányának s megajándékozta Zólyom várával.¹⁴⁶

Ezzel aztán rászakadt a Felvidékre minden baj és sze-

voluntate, de ipso Regno nostro ad Polonie Regem, nostrum et eiusdem Regni nostri emulum se transferens, maluit dignitatem suam pusillanimitèr ipsius Regis subdere dicioni, quam in ipso Regno nostro grandi honore donata et nulli defectui subiecta, sui status libertate potiri, inibique constituta plurima Regno nostro detrimento procurare non verens se ipsam ad quarumcunque bonorum in Regno nostro in antea fiendam conservationem omnium iudicio inabilem reddidit et indignam. (*Fejér*: Cod. Dipl. XI. 5. 262. *Teleki*: Hunyadiak kora I. 151., X. 45. XXI. okl.)

¹⁴³ *Szendrei*: A diósgyőri vár tört. IV. fejt.

Teleki: Hunyadiak kora X. 47., X. 50. XXIII. okl.

¹⁴⁴ *Teleki*: Hunyadiak kora VI. 517. I. mindezen birtokokat Erzsébet kezén lévőeknek mondja s hivatkozik *Chmel*, Geschichte Friedrichs c. műve IV. II. köt. 750.

¹⁴⁵ 1440 aug. 5-én Erzsébet Pozsonyban kelt oklevelében a véglest uradalmat 5000 frtért zálogba adja Ebersdorf Reinprechtnek. (*Teleki*: i. m. X. 88. XXXVIII. okl.)

¹⁴⁶ Contulerat Regina Elisabeth, Alberti Regis post mortem castrum Zoliense et ceteras illi annexas munitiones cuidam Johanni Izkrae, denominato de Brandis, homini Bohemo, et arma flectere docto, rapinaeque avido, et illum cunctis montanis Civitatibus, Cassoviae scilicet et caeteris in tutorem praefecerat. Ao. 1459. — *U. o.* XI. 557. I.

Zum Hauptmann in der Zips hat Elisabeth den unter Siegmund als tapfern Führer erprobten Johann Giskra von Brandeis schon nach Albrechts Tod ernannt und ihm die Kaschauer Camer, im Anfang des Jahres 1445 aber zum Schutze unserer Bergstädte auch Altsohl übergeben. (*Kachelmann*: Alter und Schicksal d. ung. Bergstädte.)

rencsétlenség, amelynek nyomait évtizedeken át sínylette az ország északnyugati része. Már 1430-ban betörték a husziták erre a vidékre s Pozsony és Nagyszombat közt raboltak, pusztítottak,¹⁴⁷ 1431-ben elfoglalták Likavát,¹⁴⁸ 1433-ben feldúlták a szépei prépostságot¹⁴⁹ s magukkal hurcolták annak prépostját, kifosztották Késmárkot,¹⁵⁰ 1434-ben Turócszentmártont¹⁵¹ és Körmöcöt, 1435-ben Iglót,¹⁵² 1436-ban a sávniki apátságot és Teplicet,¹⁵³ de ezek csak a főbb esetek, nem is szólva arról, hogy a közbeeső vidékek is súlyosan érezték a betolakodott rablók kezét.

Giszkra 1440 nyarán állott a zsoldosok élére, hogy megbízásának hol vitézséggel, hol ravaszsággal eleget tegyen. Kora ősszel birtokba vette a zólyomi uradalmat, Sáros megye ispánságát, megszállotta az alsómagyarországi bányavárosokat, Szepesben Lőcsét, Sárosban Bártfát és Eperjest, Sáros várát s Tokaj várát. A királyné várai, ú. m. Lipcse, Végles, Saskő és Dobronya, bár Giszkra védelme alatt, de továbbra is az ő birtokában maradtak.

A Felvidék nem hiába rettegett a cseh megszállás állandósításától. Igaza volt. A csehek rabolva s pusztítva hatalmukat egyre iparkodtak kiterjeszteni: át-átcsaptak Nógrádba, Hontba s ottjárásukat romok és leégett falvak jelezték.¹⁵⁴ A csehek ezen támadásaiban, ha nem is rablásokkal s pusztítással, de mindenesetre számottevő zaklatásokkal s letartóztatással részt vettek a királyné várainak kapitányai is, hogy ily eljárással az Ulászló pártján lévőköt állandó bizonytalanságban tartsák és megfélemlítsék. Nem volt senki, aki védelmébe vette volna ezen meggyötört országrészt: Hunyadi a törökkel volt elfoglalva, s így magának kellett valahogy biztonságáról és nyugalmaról gondoskodni. Ez pedig csak egyezséggel volt elérhető. Így egyezséget kötöttek a bányavárosok és a királyné várainak kapitányai a nógrádi és honti nemességgel, Szécsényi Lászlóval, Balassa Miklóssal 1441 október 9-én Széchenyben s 5000 frt bírság terhe alatt megfogadták egymásnak, hogy jövő év Szt. György napjáig fegyverszünetet tartanak s egymást bántani nem fogják. Amennyiben azonban valamelyik fél az egyezséget megsértené, panaszt tehet az előre megjelölt bíró-

¹⁴⁷ *Fejér*: Cod. Dipl. X. 8. 622. l.

¹⁴⁸ *U. o.* X. 7. 350. l. ... feria quinta proxima ante festum B. Michaelis Archangelii noctis sub silentio clandestine subintrantes...

¹⁴⁹ *U. o.* X. 7. 451.

¹⁵⁰ *U. o.* X. 7. 453.

Pirchalla. A szépei prépostság tört. 84.

¹⁵¹ *U. o.* X. 7. 566.

¹⁵² *U. o.* X. 7. 667.

¹⁵³ *U. o.* X. 7. 822.

¹⁵⁴ *Teleki*: Hunyadiak kora I. 240.

ságnál, amelynek kötelessége nyolc napon belül Lónyabányán a sértő fél felett ítéletet mondani. Az egyik fél — nyilván a királpárti területiek — bírái a következők voltak: Székely György (Hunyadi rokona), Kálnói Etreh Mihály, Daróczy Jakab és Csizsár Lőrinc; a másik félé: Szászfalvi Barla György, Baczorai Bertalan, Medien (?) Pál és Schweingrettl (máskép Jung) István besztercebányai és körmöci bírák. A szerződő másik fél a következő várkapitányok voltak: Schellendorf Márk¹⁵⁵ zólyomi, Chernen Hennig szomszédvári, Kassai Jodok¹⁵⁶ (Jost-Just), véglesi kapitány, Horváth Gergely¹⁵⁷ lipcsei, Horváth Jakab dobronyai és Koler Péter saskői kapitány.¹⁵⁸

A Horváth testvérek egyikével, Gergelylyel, a lipcsei kapitánnyal, még ebben az évben újra találkozunk. Mi történt a szécsényi szerződés megkötése után közte s az egyre nyugtalankodó s pártokat egyre cserélgető Óvári és Szentmiklósi Pongrácz, Szokolcának hatalmas ura között, ismeretlen, de tény, hogy Gergely az utóbbinak kezébe került s bizonyára csak nagy ügyel-bajjal szabadult ki börtönéből. Erzsébet királyné most hát jónak látta kapitányának hozzá és kis-korú fiához való hűségét megjutalmazni s egyébként is pénzhiányban szenvedvén, 10.000 forintban neki inscribálta Lipcse várát és uradalmát.¹⁵⁹

Az új tulajdonos, amint az inscriptiós oklevél mondja, corbaviai Gergely horvátországi comes volt, akit ezután származása után Horváthnak is hívnak s aki egyéb helyeken Kenéz Gergely néven is szerepel.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Máskor János. Tulajdonképeni neve Hasko volt.

¹⁵⁶ Kossowi Jodok néven is fordul elő; Kachelmannál Jodocus von Kaschau.

¹⁵⁷ *Kachelmann* hibásan Györgynek (Georgius és Gregorius felszerelése folytán) írja.

¹⁵⁸ *Kachelmann*: Gesch. d. ung. Bergst. III. 42.

¹⁵⁹ Az *Orsz. Itár* N. R. A. Elenchus 91. a következő kivonatban adja az inscriptiót: Inscriptionales Reginae Elisabethae Alberti Regis Viduae super Castro Regio Lypche in Comitatu Zoliensi constructo et eius pertinentiis, oppidis quippe Lypche et Brezno, Possessionibus item Ponyikova, Tergorth, Molecze, Dubrawicz, Salkowawes, Selcza, Podkonvicze, Luchetin, Prichod, Mecjbrodye, Brusno, St. András, Ras-thoka, Nywikawes, Sagronye, Dubrawa, Gesen, Prodayna, Samosthye, Királylehota, Peterlehota, Lopya, Sthawnyicze, Hronecz et Hedel vocatis, tributisque ac caeteris iuribus et proventibus pro Gregorio Comite Corbaviae et Capitano Lypchensi ob fidelitatem praefatae Reginae et eius filio Ladislao posthumo servatam per Rebellem Pangratium de Szentmiklos capto et invinculato in summa 10000 fl auri usque tempus redemptionis sub evictione fisci Regii Ao. 1441. expeditae.

¹⁶⁰ *Tóth-Szabó Pál* felsorolván Giszkra kapitányait, ide sorozza a királyné várainak kapitányait is: Schellendorf Márkot, a zólyomi kapitányt és ispánt, Kossowi Jodok véglesi, Sáfár Péter saskői és Kenéz Gergely lipcsei kapitányt. — Cseh-huszita mozgalmak 185. l. — Kenéz — knáz — a szlávban tudvalevőleg egyet jelent a comes-szel.

A fegyverszünetet a felek még valahogy betartották, de alighogy az véget ért, nagy csapás nehezedett a bányavárosok egyikére, Selmece.

Talafusz, Kassa kapitánya, Giszkra parancsára rátámadt Egerre, bosszút akarván állni Rozgonyi Simon püspökön azért, hogy Ulászló lengyel csapatait hazatértükben szívesen fogadta s bőségesen megvendégelte. A város felgyújtását és kirablását azonban Talafusz alaposan megkeserülte, mert a püspök csapataival a zsákmánnyal megterhelt csehekre támadt s kemény harcban Talafuszt többedmagával elfogta. De nem elégedett meg ennyivel, hanem közvetlenül foglya urát, Giszkrát akarta megbüntetni. Ezért 1442 május 25-én Lévai Cseh László társaságában négyezer magyar és lengyel harccsal Selmecebányára rontott s azt végkép fel dúlta.

A nagy csapás, amely ezen bányavárost érte, védekezés és óvatosságra készítette a szomszéd megyéket és városokat is, azért szívesen megújították a múlt esztendőben Szécsenyben kötött fegyverszünetet Hollókő várában 1442 szeptember 17-én. Ebben az egyezségben újra Nógrád és Hont vármegye egyrésztől, másrésztől Giszkra és kapitányai kötnek 1445 április 24-éig egymással fegyverszünetet, megfogadván egymásnak becsületvesztés terhe alatt, hogy birtokaik pusztításától, rablásoktól s emberek elfogásától tartózkodni fognak. Az aláírók közt ott van Giszkra is, a régebbiek közül csak Horváth Jakab, a dobonyai kapitány hiányzik, helyette özvegy Gergelyné s új tagként Ocsko („Oskew de Selmece“), selmecebányai kapitány szerepelnek.¹⁶¹

Ezen a néven később is elő fog fordulni. De előfordul ugyanezen személy még Karbovszky néven is, ami a család előnévének — Corbaviai — szláv alakja. (*Teleki*: Hunyadiak kora VI. 309. l.)

Pesthy „Az eltűnt régi vármegyék“ c. művének 394. l. felsorolván a corbaviai grófokat, az 1445. évnél említi Gergelyt is mint Lipese kapitányát. Felesége Neczpáli László leánya, Zsófia, volt. (*Teleki*: Hunyadiak kora X. 205. l.) Gergely, corbaviai grófról l. még: *Diplomáciai Eml.* Mátyás király korából l. 7.

¹⁶¹ *Tóth-Szabó* a körmöci városi ltár fons 18. fasc. 1. nro. 8. jelzésű acta alapján idézi az egyezséglevelet, amelyből itt csak az aláírók neveit vesszük át: Pan Jan Gyzkra de Brandis, tocius pariter Cassoviensis et Civitatis Crempniciensis aliarumque civitatum montanarum egregios Jodocum de Cassow de Wyghles, Petrum Saffer de Saskew, Gregorium Kenez de Lipche, dominam relictam Gregorii Groff de Dobronya et Oskew de Selmece capitaneos, castellanos ac gubernatores eorundem castrorum, necnon Marcum de Sellendorf castri Zoliensis similiter castellanum et comitem loci eiusdem, item circumspectos et sapientes viros iudices, iuratos et ceteros cives civitatum, opidorum Crempniciensis, Selmececiensis, predictorum Bakabánya, Libeta, Wybánya, Beszterce, in quo fortalitium haberi asseritur, aliorumque civitatum ad easdem spectantium et universos comitatus Zoliensis homines ab altera partibus.

Ugyanebben az évben még egyszer találkozunk Corbáviai Gergelyvel, a lipcsei kapitánnyal, abból az alkalomból, hogy mint Lipcse várának örökös ura, részbirtokot adományoz a Bodrogmegyei Vajszka községből Szelcsén letelepedett Wajszkó Mátyásnak, jószágigazgatójának, a miben 1447-ben Hunyadi János is megerősítette. A család — Nagy Iván szerint — ezen birtoka után használta később a Szelezky nevet.

Ugyanekkor fegyverszünetet kötött Rozgonyi Simon is Giszkrával s a pápa által az országba küldött Cesarini Julián Ulászló és Erzsébet közt is békét iparkodott létrehozni, hogy ilyen módon az ország ellenállását a török hatalommal szemben fokozza. A bíbornok fáradozása azonban hiábavaló volt. Létrejött ugyan Győrött valamelyes megegyezés, de Erzsébetnek közbejött halála miatt ez sem hozta meg a békét. Giszkra csak továbbra is folytatta a háborúskodást, mire Cesarini újra hozzáfogott a béke művének kiépítéséhez. De ennek befejezésében megakadályozta az a török háború, amely 1443 nyarán kitört. Miután Ulászló azt győzedelmesen befejezte 1444 április elejére országgyűlést hirdetett, hogy itt a László-pártiakkal a békét megkösse. De a bánásmód, amelyben itt a szintén jelenlévő Giszkrának része volt, a békének még a reményét is elhalványította. A hozott törvény-cikkre éle mind Giszkra ellen irányult. Mindenkinél Ulászló pártjára kellett volna térnie, idegen katonaság nem lehetett az országban, a király javai mind visszaadandók lettek volna, s végezetül kimondták, hogy a következő nyáron folytatják a háborút. Ezért sietve egyezkedni kellett Frigyes császárral, László gyámjával, Giszkrával pedig több lengyel országnagy kötött fegyverszünetet, hogy a maguk részéről is támogassák királyuk törekvését, a békét, míg Magyarország-tól távol lesz. Ezt a fegyverszünetet kétévi tartamra, Kassán 1444 november 30-án kötötték meg. Az aláírók közt Giszkrán, Szécsi Dénes érseken s Tamáson, a komáromi kapitányon kívül ott voltak a felvidéki városok, a két bányaváros, továbbá Lipcse, Véglés és Saskó kapitányai.¹⁶²

A fegyverszünet aláírói még nem tudták, hogy mit hozott

Az 1441-iki oklevélen Koler Péter szerepel mint saskói kapitány; úgy hiszem, hogy az 1442-iki oklevélen előforduló Petrus Saffer vele azonos, most azonban nem a vezetéknevét, hanem állásának a címét (sáfár = Schaffer) használta. — Az 1441-iki oklevélen Horváth Jakab szerepel mint dobronyai kapitány, most egy özvegy „Gróf Gergelyné”, relicta Gregorii Groff, akit közelebbről nem ismerünk; de hogy ő is valamelyik corbaviának volt az özvegye, igazolja Pesthy, midőn azt mondja, hogy Corbaviának folytonos birtoklása azt okozta, hogy a család egyes tagjaira a Groff nevezet ragadt. (Eltűnt régi vármegyék 586. l.)

¹⁶² A kapitányok nevei nincsenek az okmányon feltüntetve. (*Monum. Hist. res gestas Poloniae illustrantia* II. pars posterior 1—4.)

november 10-ike az országra. Sejtelmük sem volt a várnai gyásznapról, amelyen Ulászló, Rozgonyi Simon, Cesarini s számos országnagy a királyi sereg legnagyobb részével el-
esett.

Az ország nagy szerencsétlensége közepette 1445 február 6-án jöttek össze a rendek, hogy az ország kormányzásáról gondoskodjanak. Először is négy területre osztották az országot és mindegyikbe külön kapitányt rendeltek, köztük Giszkrát is. Ez azonban, dacára hogy állásánál fogva kötelessége lett volna a békét helyreállítani és megőrizni, képtelen volt féktelen cseheit kapicánon tartani. Ezek egyik része különösen a kelyhesek, feldúlták a Szepességet és Sáros s fosztogatták a katolikusok jószágait. Komoróczy Péter, elszakadván Giszkrától, Liptót verte fel, Szent-Miklósi Pongrác pedig Nyitrát, Barsot és Trencsén egy részét.

Erre a rendek 1446 június havában újra összejöttek, Pesten s abban állapodtak meg, hogy elismerik Lászlót királynak s kiskorúsága idejére kormányzót választanak melléje Hunyadi János személyében. Minthogy ezen intézkedéssel el volt érve a cél, amelyért Erzsébet annakidején Giszkrát az országba hívta, Hunyadi most már szabadulni akart tőle. Így jött létre 1446 szeptember 13-án a budai egyezés, mely szerint Giszkra megtartja a legközelebbi három éven át Körmöczöt, a kamarát, továbbá Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa városát, Sáros, Zemplén és Abauj kamaranyereségét és harmincadát. Három év mulva visszaadja a körmöci kamarát s a harmincad-jövedelmeket, de megtartja a városokat. A négy várat, Lipcsét, Saskót, Véglest és Dobronyát Giszkra kapja örökjogon, azonképen Korponát is. Minthogy ezen várakat azért építették a királyok, hogy vadászataik alkalmával bennök megpihenjenek, ha idők folyamán mégis valamelyiket vagy mind a négyet vissza akarnák venni, kötelesek Giszkrának ugyanolyan értékű birtokot adományozni. Ha az országnagyok ezen várakat Giszkrának átadták, Giszkra is visszaadja Revistyét, Richnót, Sáros és Nagyidát jogos tulajdonosaiknak. Egyben hűséget fogad s védelmét biztosítja az országnak, mely őt fiává fogadja. Hasonló a felek által, 1447 július 21-ikén Rimaszombatban kötött egyezés, a mely a négy várat továbbra is Giszkra kezén hagyja.¹⁶³

¹⁶³ Két okmányt állítottak ki ez alkalommal, az egyiket Giszkra az országrendeknek, a másikat az országrendek Giszkrának. Az utóbbiban van a Zólyomlipcsére vonatkozó rész pontosabban körülírva: Et quum prescripta castra et loca in dicto Solio existentia, puta Wigeesch, Lyptecz, Saxeku, Dobrino, ab illio, quorum manibus nunc tenentur, per nos redimi promittimus et prefato domino Johanni Giskra dari et assignari sine fallo promittimus temporibus perpetuis possidenda

Ezen egyezség szerint a felsorolt városok és vármegyék adói mind Giszkráé voltak. Ezen jövedelmek azonban mind nem fedezték nagy költségeit, amelyeket részint hadserege, részint pazarló életmódja követelt. A városoknak kellett az adókon kívül előfogatókat, lovainak szénát, zabot adni, küldönceit fizetni s egyéb költségeit fedezni. Ezen szolgálmányok fejében nem bontotta meg szervezetüket, legfeljebb a maga embereit állította azok élére. Szükség esetén azonban védelemben is részesítette őket, nehogy pusztulásuk esetén adójuktól elessen. Ily védelemben részesítette 1447 tavaszán Besztercebányát, annak templomát és várát megtámadták, amikor Szentmiklósi Pongrác, Komoróczy Péter és Miklós. Lubló és Podolin kapitányai, Giszkra birtokaira törtek s Bersztercebányát, annak templomát és várát megtámadták. Ettől kezdve egyre megisméltődtek a csehek rablásai, pusztításai, a bratriknak és zsebrákoknak nevezett cseh és lengyel szabadlegényeknek fosztogatásai. Giszkra és a városok védekezései oly helyzetet teremtettek az egész Felvidéken a Vágtól egészen Ungig, amilyenre még nem volt példa. Giszkra, hogy valamilyen tűrhető állapotot teremtsen, kibékült Pongráccal s 1449 május 4-én Körmöcbányán a bányavárosok, Végles, Saskő, Revistye és Liptóújjvár kapitányainak társaságában egyezséget kötött vele, amely örök békére szólott. Mindenesetre feltűnő, hogy Korbáviai Gergely, Lipcse várának ura, nincs az egyezség szerzői között, aminek alig lehet magyarázatát adni.

A körmöci békét „örök békének“ kívánták a felek tekinteni, de az semeddig sem tartott. Nem lehetetlen, hogy a Hunyadi-ház ellenségei tüzelték Giszkrát a lázadásra és fegyverfogásra, ki sem az országgyűlési végzésekre, sem a hozzá intézett felhívásokra, hogy tegye le a fegyvert, nem adott semmit. Hunyadi erre hadai élére állott s Gömörön keresztül a bányavárosok felé vonult, mindenütt pusztítva a csehek birtokát, mire Körmöcön jött létre 1449 december 5-én Giszkra és Hunyadi között egy félévi fegyverszünet,

testimonio litterarum communi sigillo nostro firmandarum. Ipseque Dominus Johannes Giskra ect. habitis eisdem castris cum aliis supradictis civitatibus et possessionibus tenebitur castra Richno, Sarus, Nagida et Rewische illis, quorum fuerunt reddere et assignare.

Giszkrának a rendek számára kiállított oklevélből csak a következő sorokat emeljük ki: Et quum prescripta castra et loca in dicto Solio existentia per reges Hungariae pro solaciis venaticis potissime constructa sunt et semper fuerunt, ideo iuxta litteras sepedictorum prelatorum nobilium et procerum, dum aliquis regum Hungariae a nobis processu temporum pro sua serenitate iterum rehabere a nobis voluerit, ex tunc idem dominus rex castra et loca cum villis et possessionibus ad ea spectantibus valore equivalencia dare debeat et teneatur. (Tóth-Szabó: i. m. 211. l. és Okmt. XXXII. és XXXIII.) — Zichy, Okmt. IX. 169. l.

amely szerint Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és a bányavárosok továbbra is Giszkra birtokában maradtak.¹⁶⁴

Ez a második körmöci egyezség is hiábavaló törekvés volt a béke érdekében. Giszkra kibékülvén Pongráccal,¹⁶⁵ ezt is megszegte, mire Hunyadi újra ellene vonult, de Losonc táján 1451 szeptember 7-én vereséget szenvedett. Miután újabb erőket vett maga mellé, újabb támadást intézett a cseh vezér ellen s több várát elfoglalta s főfészékét, Zólyomot, felégette. Tovább is folytatta volna foglalásait, de az országos tanács felfogta sujtó karját s békét kötött Giszkrával, mire Hunyadi sem szállott többé vele szembe.

Frigyes császár 1452 szeptember 4-én kiadta Lászlót Cillei Ulriknak, mire Hunyadi egész váratlanul örök békére lépett Giszkrával, minthogy megengedhetetlennek tartotta, hogy az ifjú király Cillei befolyása alá kerüljön. László elfoglalván a trónt, megjutalmazta mindazokat, akik iránta hűséggel voltak. Megjutalmazta 1455-ben Corbaviai Gergelyt is azzal, hogy új adománylevelet állított ki számára Zólyomlipcse vára és uradalmára nézve, megerősítván azt az adománylevelet, amelyet anyja 1441-ben kiadott.¹⁶⁶ Egyben meghagyta a sági conventnek, hogy Gergely comest Lipcse vára s birtokaiba iktassa be.

Nem részesült azonban jutalomban Giszkra minden hűsége dacára, ami őt nagyon elkedvetlenítette. Egyideig Bécsben tartózkodott s csak 1455 nyarán jött vissza Magyarországra s állandóan Zólyomban lakott, távol minden mozgalomtól s ellenségeskedéstől. A bányavárosokat ekkor is zavartalanul bírta, tisztviselőket nevezett ki a körmöci kamarához s élvezte annak jövedelmeit.¹⁶⁷ Mátyás királlyá választása azonban megzavarta nyugalalmát, mert attól tartott, hogy rablással szerzett birtokait elveszik tőle: foglalkozott tehát azzal a gondolattal, hogy Kázmér lengyel királyt hívja meg a trónra s ezt személyesen is tudtára adta. Ez volt az ok, hogy Mátyás Rozgonyi Sebestyént küldte ellene s a felföldi városokat is felszólította, hogy teljes erejükkel támo-

¹⁶⁴ Tóth-Szabó: i. m. 246.

¹⁶⁵ Giszkra és Pongrácz a kibékülést Körnöcbányán 1451 július 1-én szerződéssel pecsételték meg, hogy a köztük lévő ellenségeskedést, amelyből úgy az országnak, mint László királynak csak kára van, beszüntetik s Hunyadinak segítséget nem nyújtanak. Mint Giszkra pártján lévő szerződő felek a már többször említett felsőmagyarországi és a bányavárosokon kívül szerepelnek még Korbaviai Gergely Zólyomlipcse kapitánya, Jodok (de Kwssaw) Végles kapitánya, Kolar (így) Péter Saskó várának kapitánya. (Tört. Tár II. 208. l.)

¹⁶⁶ N. R. A. Elench. 9. l. Orsz. Hár.

¹⁶⁷ Tóth-Szabó: i. m. 409. és Okmt. LI. Tört. Tár 1884. 602.

gassák vezérét.¹⁶⁸ A felvidéki városok és várak egymásután a magyarok kezére kerültek, mire Giszkra teljesen elvesztette kedvét a további ellenállástól s személyesen előadott kérelmére megbékült a királlyal Vácott 1462 május elején, aki neki a meghódolásért 25.000 aranyat fizetett s ezenfelül Solymos s Lippa várát adományozta.

Bél Mátyás ezen két vár említésénél azt a hibát követi el, hogy Solymost Zólyomnak, Lippát pedig Lipcsének veszi s hozzáteszi, hogy ezen adománnyal Giszkra jogos birtokosa lett Zólyomnak, amelyet idáig erőszakkal tartott elfoglalva.¹⁶⁹ De Mátyás éppen ezzel az adományával, amely tiszta magyar területen feküdt, igazolta államférfiúi bölcsességét, hogy elvonta Giszkrát a Felvidékről, ahol állhatatlanságának már ismételten jelét adta.¹⁷⁰ Róla még csak annyit, hogy ezentúl hűségesen kitartott Mátyás mellett. Résztvett a bosnyák-országi hadjáratban, ott volt Kosztolány alatt, ahonnan Mátyás Svehlát, az utolsó cseh rablót kiostromolta s elkísérte urát Zólyomba egykori lakóhelyére is: része volt az erdélyi lázadás leverésében, a moldvaországi vállalatban s együtt harcolt a magyarokkal Podiebrad György, egykori barátja és pártfogója ellen. Halála 1468 vége és 1471 eleje között következett be.¹⁷¹

Giszkra meghódolása természetesen hatással volt a többi felsővidéki kapitányokra is. A legtöbben átadták váraikat s Mátyás szoldjába állottak. Másokat pénzzel kellett kielégíteni, de évek multak el, míg a teljes nyugalom helyreállott. Legkésőbbben köszöntött be a béke Liptó, Zólyom, Turóc megyékre és a Vág völgyére, ahol még mindig voltak bratrik, akikhez időnkint új külföldi csapatok csatlakoztak. A Felvidéken Szapolyai István intézte a harcot,

¹⁶⁸ *Teleki*: Hunyadiak kora III. 73.

Kachelmann: *Gesch. d. ung. Bergst.* III. 69.

¹⁶⁹ *Nempe toto quinquennio protractum bellum, tum demum finitum est, quum Giszkra victis dissipatisque sociis, Matthiae se dedidit, ab eo Liptscha et Zolio donatus. Nam ita Bonfinius (Decad. III. Lib. X. pag. 350—47.) verba Matthiae, quibus Giszkrum adfatus est, recitat: Quod nostra sine bello reddideris, quod nihil ultra negotii esse censueris, haec imprimis a Matthia tuo nunc habeto: Lippam (lege Liptscham) et Zolyom oppidum tibi recipito... Atque eum in modum urbis Zoliensis, quam inique usurpaverat hucusque possessio Giszkræ confirmata est. — A Bél-féle felfogást Sasinek s Konček is magukévá tették. (Slovenske Pohľady XXI. 405., továbbá *Hormayer*: *Taschenbuch f. d. vaterländ. Gesch.* VII. 190. l. s a Zólyomlipcsei Güzella munkásárvaház 1875—1885. évi Értesítőben megjelent Lipcse várának története c. értekezés írója is.*

¹⁷⁰ Különbösen minden kétséget kizár a Tóth-Szabó többször idézett művéhez kapcsolt Okmánytár LXXXII. sz. oklevele, amely az adományra vonatkozik s azt így határozza meg: castrum nostrum Solymos vocatum in comitatu Orodieni existens.

¹⁷¹ *Tóth-Szabó*: i. m. 531.

de a teljes békét csak Mátyás állította helyre 1465-ben, majd Svehlának a Kosztolány melletti csatában való leveretése után a nyugati részeken is 1467 elején.

Lipese várának ura, Horváth Gergely, Erzsébet királynétól, László későbbi megerősítésével, bírta az uradalmat. Most, hogy az ország a csehektől megszabadult s Mátyásnak meghódolt, itt volt az ideje, hogy a Horváth-család a törvényes királytól is újabb donatiót szerezzen. Ezt azonban már nem Gergely szerezte meg, hanem a családnak egy másik ága (?), amely az orbászi előnevet használta.¹⁷² 1464-ben állította ki a király az adománylevelet Horváth Damián és Péter számára, miután ezek az előzőleg, még 1441-ben lefizetett 10.000 frtnyi zálogösszeget 2000 aranyforinttal megtoldották.¹⁷³ A Zólyomlipcsén — „in Castro et Civitate similiter Lipese sub eodem castro sita” — kiállított donationális levelet követte a budai káptalanhoz intézett rendelet a beiktatás iránt, mert a következő évben már jelenti a káptalan a királynak, hogy a statutiót annak rendje és módja szerint végrehajtotta.¹⁷⁴

Az új birtokosok közül csak Damián szereplését ismerjük, ki 1465-ben, amikor Mátyás Zólyomban való tartózkodása alkalmával Jeczenye számára bizonyos kiváltságokat adott, Visegrád és egyúttal Lipese várának kapitánya volt. Az utóbbi minőségben kapja a király parancsát, hogy se ő, se az általa a lipcei várban kirendelt alkapitányok a véginségre jutott jeczenyeieket adókkal ne zaklassák. Abból a körülményből, hogy Horváth Damián Visegrád várának kapitánya volt, világos, hogy a király kedves híve volt, ki szeretett tartózkodási helyének őrizetét csak megbízható emberére ruházhatta. Őt és a zólyomi kapitányokat szólítja fel a király Zólyomban 1465-ben kiadott rendeletében, hogy a besztercebányaiakat vámokkal ne zaklassák, minthogy azok Zsigmond király szabadalma értelmében ilyenektől mentesek.¹⁷⁵

¹⁷² Orbász vármegye szintén Horvátországban volt s az Unna és Verbász között terült el. (*Pesthy*: Eltűnt régi vármegyék 457. l.)

¹⁷³ *N. R. A. Elench.* 92. 16. l.

Wenzel: Az alsómagyarországi bányavárosok és a Dóczyak 64. l. felsorolja a lipcei vár tartozékait, de Breznóbánya, amely az 1441-iki és 1455-iki oklevélben fel van véve, az 1464-iki adománylevélből hiányzik, de viszont jelenti a budai káptalan, hogy a Horváthokat Breznóbánya birtokába is bevezette. (*N. R. A. Elench.* 92. Az Orsz. ltárban.)

¹⁷⁴ Megjutalmazta a király az általunk már ismert Kolar (Koler) Pétert is, amikor Revistye várát neki 4000 frt ellenében 1465-ben inscribálta. (*N. R. A. fasc.* 1666. nro. 56. *Orsz. ltár.*)

¹⁷⁵ *Besztercebánya vár. ltára fasc.* 1. nro. 8. és *Stadtbuch* XXV. l.

V.

Horváthék Lipcsét Mátyás adományából mindössze csak hat évig birtokolták. Mi volt az oka, hogy ezen birtok vissza szállott a királyra, hűtlenség avagy kiváltás, nem tudjuk: 1470-ben már új gazdája van a király adományából Ernuszt János és két fia Zsigmond és János személyében.

A család Mátyás király korában tünt fel és emelkedett tekintélyben és gazdagságban, de I. Ferdinánd idejében János dédunokájában, Gáspárban, már ki is halt. Némelyek zsidóeredetűnek mondják, Istvánffy svédnek; egyesítve a két állítást, svéd származású zsidó lehetett. A család feje, I. János, kikeresztelkedvén, egyre emelkedett s gazdagodott s kincstárnokságig vitte. Megszerezte Szklabina várát és uradalmát, Csáktornyt s 1470-ben a lipcsei uradalmat. 1474-ben Horvátország bánja, Zólyom és Kőrös vármegyék főispánja volt.¹⁷⁶ Bányászattal is foglalkozott s Mülstein Vid társaságában 6200 frtért megvette a Károli—Jung-féle bányákat Óhegyen és Urvölgyön,¹⁷⁷ mire a király 6000 frt tartozása fejében elengedte neki a bányaadót,¹⁷⁸ de elengedte azt a 100 frtnyi adót is, amelyet besztercebányai háza s a hozzátartozó falvakban birt fekvőségei után Besztercebánya város pénztárába fizetnie kellett. Egyik fia, Zsigmond, 1475—1503-ig pécsi püspök volt, aki a bányászathoz tartozó fürdőt s annak jogát Besztercebánya városának ajándékozta.¹⁷⁹

A nagyértékű vagyonról szóló donatiós levelet Mátyás Budán 1470 április 5-én állította ki¹⁸⁰ s meghagyta egyúttal

¹⁷⁶ *Thurnschwamb* naplója a besztercebányai vár. Itárban s magy. fordításban, *Zipuska*: A besztercebányai m. kir. Erdőigazg. régi okiratainak tartalomjegyzékében 11. l.

¹⁷⁷ A király consensusa Dl. 38867. az *Orsz. Itárban*.

¹⁷⁸ *Dl. 38867. Orsz. Itár.*

¹⁷⁹ *Jurkovich*: Besztercebánya egészségügye a multban c. tanulmánya a *Népegészségügy* VIII. évf. 1496. l.

¹⁸⁰ Nos Matthias D. Gr. Rex Hungariae ect. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nos attentis et consideratis fidelitate et servitibus fidelis Nostri Egregy Johannis Ernst Civis Budensis, aulae nostrae Militis compatriis nostri, quae idem nobis in diversis Negotys tum ad augmentum et utilitatem status Regni nostri nostrumque commodum et honorem pertinentem Nobis et Sacrae Coronae Regni Nostri exhibuit et impendit. castrum nostrum Regale Lypche vocatum, necnon oppidum similiter Lypche appellatum cum Tributo in eodem exigi solito ac Possessiones Panyk, Lehočka, Zezank, Zelec, Prihoda, Pothkonyez, Hedellehoča, Luchethyn, Mezýbrod, Brwzna, Zenthandras, Razthoka, Nemethfalw, Zahrovca, Dubowa, Zamesthe, Jezyna, Predayna, Felsewlehočka, Alsolehočka, Lopeya, Sebnicz, Hronicz ac Praedium Zwbor, nec non tributum in Possessione Lebetha exigi solitum et Molendinum in Territorio Possessionis Berzenbanya habitum ... ad idem Castrum Lypche pertinentes, quod et quae nunc in manibus eiusdem Johannis Ernst pro certa summa

a budai káptalannak, hogy Ernusztot szabályszerűen iktassa be az uradalomba. Nemsokára már jelenti is a káptalan, hogy kanonoktársa, Ujfalussy Benedek, Jenke Miklós homo regius jelenlétében Ernusztot az uradalomba beiktatta, mely alkalommal jelen voltak: Mikofalvy Péter, László és János, Rakithói György, Petőfalvi László, Zólyomvármegye szolgabírája, János, körmöcbányai aranyelválasztó és Kolman János, Besztercebánya tanácsának tagja.¹⁸¹

Ezzel a statutioval birtokába lépett Ernuszt János az uradalomnak, amelyhez most is ugyanazon községek tartoztak, mint az előző donatiókban. Új s azóta eltűnt község Zezank, Zahrovca és Zubor. Új s az előző donatiókból hiányzó adomány a libetbányai adó és a Breznóbánya területén levő malom, míg maga Breznóbánya, amely az 1465-iki statutióról szóló jelentésben bent volt, hiányzik. A breznóbányai malmot most újra a zólyomlipcsei uradalom tartozékának minősíti a donatió, holott azt Zsigmond 1406-ban az uradalomból kiszakította s Breznóbányának adományozta.¹⁸² Ezen adományt megerősítette II. Ulászló, I. Ferdinánd s végül Miksa is 1568-ban.

Midőn Zólyomlipcse s egyéb birtokok Ernuszt János kincstartó hűtlensége folytán a királyi fiscusra szállottak, Mátyás ezeket részben magának tartotta meg, részben fiának, Corvin Jánosnak adományozta, de nagy részük jövedelmét Hunyadi Jánosné élvezte, ki ezen birtokokat ismert kuporgató természeténél fogva nem volt hajlandó fia második feleségének, Beatrixnak átengedni. Halála után is (1484) a vagyont unokája örökölte, s pedig Mátyás saját adományából, ki akkoriban Beatrix ellenére is, mindenképpen igyekezett kiszemelt örökösének vagyonát s azzal hatalmát is öregbíteni. Kétségtelen, hogy Beatrix, bármennyire kívánta is s bármennyire szorult is rá pazarló költsége mellett a nagyobb jövedelemre,¹⁸³ sohasem

pecuniarum ... pro pignore habentur, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memorato Johanni Ernst ac Sigismundo et Johanni filijs suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis.... de manibus nostris Regys dedimus, donavimus et contulimus. Datum Budae ect. (Dl. 58867. *Orsz. Itár.*)

¹⁸¹ Dl. 58867. *Orsz. Itár.*

¹⁸² Donatio Sigismundi Regis super quodam Molendino in fluvio Gron et in territorio Civium de Briznobanya decurrente, quod hactenus ad castrum Regium Lypche pertinebat, memoratis civibus pro eorum utilitate et commodo in perpetuum facta Ao. 1406. die festi Nativitatis B. M. V. (*N. R. A. fasc. 1654. nro. 45. Elench. 91.*)

¹⁸³ Már leánykorában is pazarló, rossz gazda volt, ki emellett titkolt és palástolta könnyelmű pénzpocsékolását. Tartozott rokonainak, unokaöccsével, az esztergomi érsekkel, fizetette néha tartozásait, elzálogosította ékszereit, adósságot csinált, sőt egy ízben bécsi udvartar-

birta azon uradalmakat, amelyeket Borbála vagy Erzsébet királynék bírtak. A bányavárosok s velők Zólyomlipcse, Zólyom, Dobronya és Saskő mégis az ő birtokába mentek át, de mikor és mi módon, az ismeretlen, feltehető azonban, hogy 1478 előtt, úgy, hogy az ezen évben a bányavidéken végzett királyi látogatás már a királyné ünnepélyes beiktatásának egy neme lehetett.

A látogatás ekkor csak a bányavárosoknak szólt.¹⁸⁴ amelyek gazdagsága s szorgalmas munkája különösen érdekelhette a királynét. Kétségkívül felkeresték a magas vendégek és a kíséretükben levő nagy urak, mint Dóczy Orbán prépost, Mühlstein Vid, körmöcbányai kamaragróf s mások, a szépfekvésű várakat is, Saskőt, Lipcsét, Dobronyát s pihenőt tartottak Besztercebányára vezető útjukban Zólyomban is.

Beatrix királyné rendelkezéseit a bányavárosokkal szemben többnyire a kapzsiság és kíméletlenség jellemezte. Be nem érve biztosított jövedelmeivel, melyeket rendesen már előre elköltött, többször rendkívüli adóval rójja meg városait s a szolgálmányok teljesítése érdekében kibocsátott rendeletei is csak úgy hemzsegnék a szigorúbbnál szigorúbb ráparancsolásoktól, sürgetésektől és fenyegetésektől.¹⁸⁵ S ilyen kizsákmányoló gazdálkodás mehetett végbe a királyné uradalmáiban is, csak hogy minél több pénz mehessen a királyné rendesen üres pénztárába.

Ez volt a helyzet, amikor a nagy király 1490. április 6-án három napi halálküzdelem után Bécsben meghalt. Midőn hirtelen fellépett betegsége első megnyilvánulásánál fájdalmában kiáltozni kezdett, Dóczy Orbán egri püspök, Geréb Péter és Báthory István rohantak a betegszobába, hogy a királyon segítsenek. Az emberi segítség azonban hiábavalónak bizonyult. Dóczy ezentúl állandóan a királyné mellett tartózkodott, akihez a hála köteléke is fűzte, azért a pártfogásért, amelyben a király előtt akkor részesítette, amikor alaptalan feljelentések folytán közel volt az elfogatáshoz. A trónutódlás kérdésében is Bakócz Tamással, Báthory Istvánnal s Szapolyai Istvánnal a királyné pártján volt, aki budai házában otthonra is talált, amidőn a királyi palotában a Corvin Jánossal való együttlakás már tűrhetetlen volt. Innét kormányozta

tásainak költségét sem tudta kifizetni s elzalogosította a zólyomi uradalmat Frangepán Bernardinnak 7000 frtéért. (*Berzeviczy*: Beatrix királyné 274. l.)

¹⁸⁴ *Kachelmann*: Alter u. Schicksale d. ung. Bergst. 121. l.

Bonfini Dec. IV. lib. V. 456. l. azt mondja, hogy a királyi pár ezen utazása 1478 tavaszán a bőjt leteltével ment végbe. Selmezbányán május havában voltak.

Kachelmann: Gesch. d. ung. Bergst. 107. l.

Ipolyi: Besztercebánya városa műveltség-tört. vázlatja 82. l.

¹⁸⁵ *Berzeviczy*: Beatrix királyné 266. l.

a királyné Dóczy Orbánnak mint nádorhelyettesnek segítségével az országot s innét indult ki minden törekvése, hogy a leendő királynak híveket szerezzen. Ez a törekvés természetesen nagy mértékben igénybe vette anyagi erőforrásait, amelyeket sűrű birtokadományozásokkal s kölcsönökkel kellett újra megtölteni. Így jutott Dóczy 1490. november 20-án a lipcsei és saskői uradalmakhoz, amelyeket talán a királyi pár beszercebányai útjából, de mindenesetre mint Revistye váranak ura már ismert.¹⁸⁶ Készségesen éppen úgy, mint több évvel ezelőtt királyának,¹⁸⁷ úgy most a királynénak nyújtott pénzbeli segítséget, aki azt — mint a donatióslevél mondja — hálából az országtól vett jótéteményekért az országot támadó ellenségek megtörésére akarja fordítani.¹⁸⁸ Ezen donatio alapján Dóczy Orbán és testvérei, Balázs és János, László Balázs fia, továbbá János fiai: Damián, Kelemen, Orbán, Tamás és Gergely, végül Ferenc, az elhalt Benedek fia megkapták 16.000 aranyforintért Zólyomlipcse és Saskő várát összes tartozékaival együtt.

A királyné ezen adománylevelét megerősíti Ulászló is, megismételvén azon kijelentését is, hogy védelmében fogja az új birtokosokat részesíteni, amennyiben pedig ezt tenni nem tudná vagy nem akarná, 16.000 frtot fog a Dóczyaknak fizetni.¹⁸⁹ Ugyanakkor kiadja Ulászló a birtokbaiktatás iránti rendeletet a budai káptalanhoz, amely azt a következő július 19-én és következő napjain végrehajtotta. Mint a káptalan kiküldötte jelen volt Leleszi Mihály kanonok és Radvánszky György mint homo regius; mint szomszédok és érdekeltek Stürzer György, Glocknitzer Benedek, Kochwich János, Lengá János (utóbbi kettőnek a neve ily írásban ismeretlen), Mühlstein Vid, Königsberger Mihály Beszercebányáról, Justh András Véglesről, Mikefalvi László, Petőfalvi Gáspár és László, Lukaviczky László, Dubraviczky Miklós és György és

¹⁸⁶ *N. R. A.* fasc. 1666. nro. 56. A Litterae Doczyanae című irat-index egyik tétele így szól: *Fassionales Capituli Budensis Petri Czehek de Leva super Castrum Revistya per Mathiam Regem cum magnis sumptibus a Bohemis occupatum ac Urbano Episcopo inscriptum.* 1479.

¹⁸⁷ *Teleki: Hunyadiak kora* V. 407.

¹⁸⁸ *Quod cum in praesentiarum hoc regnum Hungariae videamus gravissime incommodis molestari et affligi, variisque et intolerabilibus iniuriis affici per Polonos, igni cedibus, rapinis et omni crudelitatis genere devastari et absumi . . . ne itaque hoc malum in perniciem et excidium Regni temere eo usque serpat, quo tantae calamitatis Regni succurri non possit, multis copiis undique per Regnicolas comparatis partis etiam atque officii nostri esse et nostrae pietati imprimis congruere duximus in maximo iam discrimine fluctuanti et quasi labenti Regno providere opemque ferre debere, quod eo propensiori animo fecimus, quo de predicto Regno multa amplissimaque beneficia accepimus, que pro debito gratitudinis et officii aliquo vicissitudine compensanda fuerunt . . .* (*N. R. A.* fasc. 1666. nro. 56. *Orsz. Itár.*)

¹⁸⁹ Pozsony, 1490 nov. 29. (*N.R. A.* fasc. 1657. nro. 56. *Orsz. Itár.*)

Osztroluczky Demeter. A statutio ellenmondás nélkül ment végbe, ami csak úgy történhetett, hogy a breznóbányaiak nem tudták, hogy az eladományozottak között ők is ott vannak,¹⁹⁰ de tiltakozott a vagyonnak elidegenítése ellen a királyi jogügyek igazgatója.¹⁹¹

Ezen adománnyal a Dóczyak eddigi pozsonyi s nyitrai birtokai szerfölött megsaporodtak s egyúttal hatalmuk és befolyásuk is nagyon megerősödött, jóllehet csak 1478-ban kapta Orbán prépost a magyar nemességét.¹⁹²

Míg Orbán püspök, a nagy vagyonszerző élt, testvérei és leszármazottjaik békésen viselkedtek egymással szemben.



Zólyomlipcse-vára észak felől. (Baloldalán a kápolnabástya).

Azon voltak, hogy vagyonukat szaporítsák, amiben Orbánon kívül főleg Ferenc, cubiculoriorum regalium magister és Bars vármegye ispánja járt elől s amiben II. Ulászló s II. Lajos gyöngé uralkodása sok módot s alkalmat nyújtott, Orbánnak 1492. október 21-én bekövetkezett halála után azonban sohasem szünt meg többé a perlekedés, civódás egymás és a szomszédok között. Főleg a szomszédos bányavárosokkal állottak hadilábon. Magok bányajogosítvánnyal nem bírtak ugyan, de mégis bányaművelésbe fogtak, ami pedig a bányavárosok jogainak megsértésével járt, amelyeket különben is — privilegiumaik dacára — megakadályoztak abban, hogy bányá-

¹⁹⁰ Wenzel: Az alsómagyarországi bányavárosok és a Dóczyak 7. l.

¹⁹¹ N. R. A. fasc. 1666. nro. 36. Orsz. ltár.

¹⁹² N. R. A. fasc. 547. nro. Orsz. ltár.

szati célokra a Dóczy-uradalmakban fát vághassanak.¹⁹³ Ebből erőszakoskodások s nyílt hatalmaskodások származtak, amilyen volt a ladoméri és zsarnócai rajtaütés, gyujtogatás, rablás. Annvira mentek a Dóczyak, hogy magát Beatrixot panaszolták be a nádori törvényszék előtt, hogy ő biztatja a városiakat a család ellen. Megvilágítja a helyzetet még jobban az a nagyfontosságú okirat, amelyet a bányavárosok 1502. május 18-án tudtak a királytól kieszközölni, amely felhatalmazza őket arra, hogy megtámadóik, névszerint a Dóczyakkal szemben, amidőn jogaikat sérteni akarják, saját erejükkel védekezhesenek.¹⁹⁴

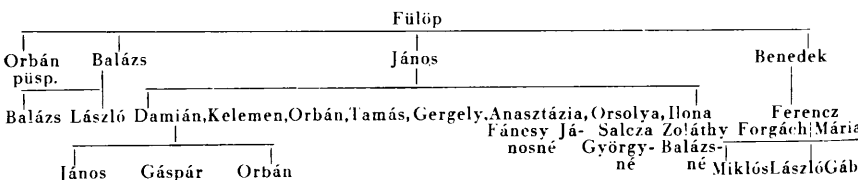
Viszályban voltak a Dóczyak Thurzó Jánossal is, aki 1500. után a Beatrixnak kölcsönzött 200.000 frt. fejében zálogul bírta a bányavárosokat s Zólyom várát. Annvira mentek, hogy valósággal lesekkedtek reá s élete ellen törtek, úgy, hogy kénytelen volt Dóczy Ferenc előtt panaszt emelni unokatestvérei ellen.

De nem férték meg a rokonok egymás közt sem; folyton civakodtak s agyarkodtak egymással.¹⁹⁵ Ezért is ismételten megkísérelték a birtokfelosztást: így legelőször 1500-ban, majd meg 1519-ben, de mindannyiszor új viták s kétségek miatt abbahagyták a végleges felosztást. Az 1500-ik évben foganatosítandó felosztásra nézve a család kérelmére a király is rendeletet menesztett a garamszentbenedeki conventhez,¹⁹⁶ de az osztást János és fiai egyik helyről a másikba való elbúvással lehetetlenné tették, utóbb pedig végrehajtása ellen

¹⁹³ Vobis id gratiose duximus annuendum et concedendum, ut si de cetera praefati nobiles de Nagluche aut alii quipiam vos in libertatibus vestris tarbare, ac telonium super vos et cultores montanarum exigere, vel a succisione lignorum in silvis praetactis habitorum vos, vel homines vestros prohibere voluerint, vos pro libertatis vestrae privilegio eis resistere, vosque contra ipsos protegere et defensare possitis et valeatis. (*Wenzel*: i. m. 47. l.)

¹⁹⁴ Nagy vizsgálat folyt ilyen ügyben 1500-ban is, amikor a zólyomi, honti, barcsi és turóci nemesek, továbbá a szomszéd városok bírái a szent keresztre tett esküvel igazolták a bányavárosok jogait. E vizsgálat alapján a király augusztus 17-én megerősítette a bányavárosok kiváltságait. (*Kachelmann*: i. m. III. 127.)

¹⁹⁵ Áttekinthetőség céljából közöljük a minket érdeklő Dóczyak rokonságát feltüntető családfa-részletet.



¹⁹⁶ N. R. A. fasc. 1658. nro. 52. *Orsz. Itár.*

tiltakoztak.¹⁹⁷ Maradt tehát minden a régiben, Lipszén János fiai laktak, akik most már a Lipcsey nevet használták, Balázs fiai Revistye várában, Saskót pedig közösen bírták.

1500-ban még egy birtokfelosztást kellett volna a budai káptalannak fegyanatosítani, de ezt is megakadályozták a Lipcseiek s december 15-ára halasztották, de a közös jövedelmet már akkor két részre osztották.¹⁹⁸

A Dóczyak zólyomlipcei és saskói birtoka azonban nem volt teljes biztonságban, dacára annak, hogy már tíz éve birtokolták azt. 1500-ban azt jelenti ugyanis a sági convent, hogy a Dóczyak nem akarták azt az összeget felvenni, amelyet annak idején Zólyomlipcse és Saskó birtokáért, mint zálogért Beatrixnek lefizettek.¹⁹⁹ Ki tette le ezt az összeget, az ismeretlen, de valószínű, hogy György, a korbaviai gróf, akinek családja előbb birtokolta Lipszét, s aki ekkor pert is indított ezen uradalomért a Dóczyak ellen.

Ugyanekkor perrel támadta meg a családot Bakócz Tamás érsek is Revistye birtokáért s 1504-ben a sági convent jelentéséből már megtudjuk, hogy a korbaviai comest Lipcsey uradalmába a királyi curia ítélete folytán beiktatta.²⁰⁰ A Dóczyak azonban a statutio dacára is benn maradtak a birtokban, amit csakis annak a nagy befolyásnak lehet tulajdonítani, amellyel Dóczy Ferenc azokban a zűrzavaros időkben a királyi udvarban bírt.

Valamivel jobb viszonyban éltek a Dóczyak ekkortájt a három főbányavárossal. Körmöccel, Selmeccel és Besztercebányával, de annál nagyobb volt a háborúság, amely köztük és Breznóbánya között kitört s szinte az elkeseredésig dühöngött.

Breznóbányát a legrégebb donatiókban, u. m. az 1424-iki Borbála-félében, nem találjuk a lipcsei vár tartozékai között

¹⁹⁷ Az esetet a szentbenedeki convent kiküldöttje a következőképen jelentette a királynak. Pünkösöd másodnapján megjelent az osztóbizottság, amelyhez Dóczy László és Ferenc is csatlakoztak, Zólyomlipcsén, de sem Dóczy Damiánt vagy Tamást, sem atyjukat Jánost, nem találta odahaza, de azt mondták neki, hogy a keresett urak Saskón vannak. Itt sem találta meg őket. Várta őket két napon át, de a Dóczyak csak nem mutatkoztak. Ekkor újra Lipcsére vette útját, de Besztercebányán találkozott Damiánnal és az öreg Jánossal s megbeszélték az osztózkodást. Erre Ferenc és László haza készültek menni s velük készült menni a conventbeli is s a bizottságnak több tagja. Alig értek azonban Királyfalvára, amikor Damián úr utánok sietett s keresztény hitére s becsületére fogadta, hogyha a bizottság eljön Lipcsére, kész az osztózkodást megcsinálni. Erre mindnyájan Zólyomlipcsére indultak. Midőn azonban itt munkához akartak látni, akkor János kiüzent a bizottságnak, hogy tiltakozik az osztózkodás ellen s hogy a királyhoz folyamodik ellene. (*Wenzel*: i. m. 50. l. — *N. R. A.* fasc. 1658. nro. 52. *Orsz. Itár.*)

¹⁹⁸ *N. R. A.* fasc. 1658. nro. 55. *Orsz. Itár.*

¹⁹⁹ *N. R. A.* fasc. 1658. nro. 54. *Orsz. Itár.*

²⁰⁰ *N. R. A.* fasc. 1659. nro. 55. *Orsz. Itár.*

felsorolva, de ott van már az 1441-ikiben, az 1455-ikiben, az 1465-ben végrehajtott beiktatásról szóló jelentésben s megvan az 1490-ikiben, amikor Beatrix a Dóczyaknak inscribálja az uradalmat. A város a királyné birtoka volt ugyan, de nem a zólyomlipcsei váré s az inscriptio is világosan kiemeli a „salvo iure alieno”-t, a mások jogainak épségben való tartását, s még határozottabban szól a királynak 1494-ben a város számára kiadott privilegialis, amelyben a város összes szabadalmait és kiváltságait megerősíti. Mindezek dacára a Dóczyak ragaszkodtak a Beatrix-féle inscriptióhoz s makacsul jobbágyaiknak tekintették a város szabad polgárait, sőt az akkori állapotokat jellemzően még a királytól is tudtak követeléseiket támogató rendeleteket s parancsokat kieszközölni. 1512-ben s 1515-ban egymásután kapják a rendeleteket a breznóiak, hogy ismerjék el Dóczy Ferencet és Damjánt földesuraiknak,²⁰¹ a besztercebányaiak, hogy ne izgassák Breznóbánya lakóit uraik ellen,²⁰² Zólyomvármegye pedig, hogy ne nyújtson támogatást a városnak, amidőn az engedetlenséget tanúsít földesuraival szemben.²⁰³ Nagy szállka volt a Dóczyak szemében a malom is, amely valamikor tényleg a vár tartozéka volt, de amelyet Zsigmond már száz éve odaajándékozott a breznóiaknak. Ezt hamarosan elfoglalták a Dóczyak, de a breznóiak újra erővel visszavették. Erre újra királyi rendelet jelent meg, amelyben szigorú parancsot kapnak, hogy adják tüstént vissza a málmot földesuraiknak s engedelmeskedjenek nekik.²⁰⁴ 1515-ban Verbőczyt is utasítja a király, hogy a malom elfoglalása ügyében járjon el,²⁰⁵ majd pedig, hogy a három bányaváros által Lipcsetől, Saskő és Revistyétől eltulajdonított határokat vizsgálja felül²⁰⁶ s még ugyanazon évben kemény rendeletet eszközöl ki Dóczy Ferenc a királytól Besztercebánya számára, hogy fej- és jószágvesztés terhe alatt engedelmeskedjék a király parancsainak.²⁰⁷ 1514-ben Thurzó György, a körmöci kamara grófja, kap egy királyi rendeletet, hogy ne támogassa Breznóbánya polgárait, ne adjon nekik tanácsokat a Dóczyakkal szemben, minthogy azok a lipcsei vár alattvalói.²⁰⁸

Verbőczy kiküldetése nem járt kielégítő eredménnyel, mire a breznóiak közvetlenül a királyhoz fordultak panaszukkal, de most sem jártak jobban. A király válasza úgy hang-

²⁰¹ N. R. A. fasc. 1659. nro. 75. *Orsz. ltár.*

²⁰² N. R. A. fasc. 1569. nro. 74. *Orsz. ltár.*

²⁰³ N. R. A. fasc. 1660. nro. 1. *Orsz. ltár.*

²⁰⁴ N. R. A. fasc. 1660. nro. 6. *Orsz. ltár.*

²⁰⁵ N. R. A. fasc. 1660. nro. 11. *Orsz. ltár.*

²⁰⁶ N. R. A. fasc. 1660. nro. 12. *Orsz. ltár.*

²⁰⁷ N. R. A. fasc. 1660. nro 15. *Orsz. ltár.*

²⁰⁸ N. R. A. fasc. 1660. nro. 17. *Orsz. ltár.*

zott, hogy a Dóczyak feladata őket jogaikban megvédeni, de egyúttal nekik áll módjukban ezeket tetszésük szerint megváltoztatni: azután megparancsolja nekik, hogy összes birtokaik elvesztése és a hűtlenség vádjának terhe alatt rögtön adják vissza az elulajdonított malmot. Ellenkezőleg máris jogot adott a Dóczyaknak, hogy a breznóiakat személyükben és vagyonukban úgy büntessék, amint azt jónak látják.²⁰⁹

De ez a nagy pártfogás a sok igazságtalansággal szemben nem maradt következmények nélkül. Hozzájárult ez is egy okkal ahhoz a gyászos mozgalomhoz, amely akkor az országot dúlta s amelynek hullámai a Felföldet is érintették. Az eddigi rendeletek hangjával és tartalmával szemben most enyhébbek jelennek meg. A Dóczyak börtöneiben elég breznóbányai bányász lehetett elzárva, akiknek szabadonbocsátását a király most a nagy pórlázadás idején sürgette, nehogy ezek is a föld népével egyesülve a nemességre törjenek. Amidőn pedig ezek kiszabadultak, a király újabb rendelettel meghagyta a Dóczyaknak, ne zaklassák sem a breznóiakat, sem a többi bányásznépet, ne követeljenek tőlük vámokat, míg a parasztlázadást le nem csillapítják s az ország nyugalmanak helyreálltával, a fenforgó vitás kérdések megoldást nem nyernek.²¹⁰

De nem javult a helyzet a parasztlázadás leveretése után sem. A Dóczyak csak tovább is zsarnokoskodtak a breznóbányaiak és a szomszédos bányavárosok felett.²¹¹ Bizottságok jöttek-mentek, de javulás nem állott be. Ettől a Dóczyak még nagyobb vérszemet kaptak s 1517-ben már fegyveresen támadtak Breznóbányára, felgyújtották, kirabolták s nem kímélték magát a királyi házat, de a Boldogságos Szűz kápolnáját sem.²¹²

Ez a támadás már nyílt hűtlenségi eset volt, amelyre a törvény súlyos büntetést mért. A királyi ügyek igazgatója azonnal megindította a bűnvádi eljárást Dóczy Damián, László, Gergely és Ferenc ellen s felperestársként csatlakoztak a Thurzók is.²¹³ Az idézés kézbesítésére a szentbenedeki convent kapott megbízást. Bámulni való az a tiszteletlenség,

²⁰⁹ Ipsorum itaque est, vos in iuribus vestris et conservare et illa pro arbitrio eorum, dum ipsis libuerit, immutare. Certi autem sitis, quod vobis de cetero nullam penitus protectionem defensionemque nostram contra eosdem dominos vestros suffragari volumus et in hac re a modo nullam spem nullumque refugium in nobis habeatis. (Wenzel: Az alsómagyarországi bányavárosok és a Dóczyak 68. l.)

²¹⁰ N. R. A. fasc. 1660. nro. 25. 26. Orsz. Itár.

²¹¹ Besztercebányát illetőleg fasc. 558. nro. 2., 5., 6. a *Besztercebányai vár. Itárban*. Selmece-re vonatkozólag az N. R. A. 1660. nro. 38. Orsz. Itár.

²¹² N. R. A. fasc. 1660. nro. 49. Orsz. Itár s Wenzel i. m. 74. l.

²¹³ N. R. A. fasc. 1660. nro. 46. Orsz. Itár.

amellyel a Dóczyak a király parancsát fogadták. Lászlót Revisityén kereste Farkas testvér augusztus 6-án, de a várnagy be sem bocsátotta a kapun. Másnap elment a convent kiküldöttje Saskőre, hogy Gergelynek kézbesítse az idézést. Ez még elég tisztelettel fogadta a parancsot s kijelentette, hogy a kitűzött időben meg fog jelenni a bíróság előtt. Hátra volt még Lipcse vára, amelynek ura, Damián, volt mindenben a főbűnös. Itt már a várfalokról kiabáltak s ócsárló szavakat zúdítottak Farkas testvérré, aki anélkül, hogy az idézést kézbesíthette volna, kénytelen volt a vár alól eltávozni.

A megindított per nem végződött azonban érdemleges befejezéssel. 1517-ben nem volt országgyűlés. 1518-ban egyéb ügyek foglalták le az országgyűlés munkaidejét s csak 1520-ban hozták azt az ítéletet, hogy bizonyítsák be a Dóczyak ártatlanságukat, mert csak az esetben fognak a hűtlenség vádja alól felmentetni.²¹⁴

A Dóczyak erőszakoskodása azonban nem volt magában álló. Elkövettek hasonló esetet a Thurzók is, amikor a Dóczyak Zólyomlipcse községében és Zsarnócán lévő házát embereikkel megtámadták s kirabolták.²¹⁵

A bácsi országgyűlésen hozott VII. törvénycikk rendelkezése szerint a Dóczyaknak és Lipcseyeknek vissza kellett volna adni a náluk zálogban lévő uradalmakat. A parancsot a sági convent emberének kellett Dóczy Ferencnek Saskő várában és Lipcsey Damiánnak Lipcsén kézbesíteni. Ferencsel nem volt baj, nem találta otthon, de Damiánnál újra rossz fogadtatásban részesült Benedek testvér. Először is nem bocsátotta maga elé, mire a testvér háromszor egymásután azt üzenté be Damiánnak, hogy vagy bocsássa be, vagy jöjjön ki maga és vegye át a király parancsát; midőn ezt még negyedszer is megismételte, Damián egyik embere azzal az üzenettel jött ki, hogy ura beteg s hogy semmi dolga a baráttal, de hogy négy nap múlva, még ha bele is hal, ott lesz Budán a felség előtt.²¹⁶

Az izgága természetű Dóczyak, akik szomszédaikkal állandó viszályban éltek, mint már egyszer mondtuk, maguk közt is egyre egyenetlenkedtek s szabadulni szerettek volna egymástól. Újra vagyonfelosztást kértek a királytól 1519-ben, de az most is ép oly eredménytelenül végződött, mint tizenkilenc évvel azelőtt. Most is a meg nem jelenés eszközához fordult Dóczy László. A bizottság tagjai, névszerint Radvánszky Boldizsár, Zólyom vármegye alispánja, Illésfalvi István, Micsinszky Gáspár, Dubraviczky György és Lipcsey Damián április 10-én egész nap hiába várták Dóczy Lászlót,

²¹⁴ *Wenzel*: i. m. 85. l.

²¹⁵ *N. R. A.* fasc. 1660. nro. 54—56. *Orsz. Itár.*

²¹⁶ *N. R. A.* fasc. 6. nro. 69.

nem jelent meg. A következő napon Dóczy Ferenc és a convent embere Lodomérba indultak, hogy ott keressék fel László urat; innét elindultak Revistyére, majd Zsarnócára, de sehol sem akadtak rá. Az osztózkodásból tehát megint nem lett semmi. Így jelentették ezt a királynak.²¹⁷

1520-ban egy újabb osztózkodásnak kellett volna végbe-menni, de az ezúttal Ferenc akadékoskodásán hiúsult meg.²¹⁸

Nevezetes esemény a bányavárosok történetében, amikor ezek más városokkal s számos uradalmakkal együtt nász-ajándékkul Mária királyné, II. Lajos felesége birtokába kerülnek.²¹⁹ Mária 1524-ben vette át Zólyom várát, Lipcse vára azonban, valamint Végles, Dobronya és Saskó továbbra is eddigi birtokosaik kezén maradtak, de nem is voltak a Máriának átadott javak közt felsorolva. Az átadás után javult a viszony a bányavárosok és a Dóczyak között. Az előfordult egyenetlenségek lokalizálva maradtak s legfeljebb közönséges határkérdéseken multak, amilyenek mindenütt előfordulnak. Erősítette a jóviszonyt az a körülmény is, hogy a Dóczyak egyik számottevő családtagja, Ferenc, Mohácsnál el-esett s most már nem volt senkijök az udvarnál, aki erőszakoskodásaikat védelmezze. Özvegye, Forgách Mária, pedig mindenképpen azon volt, hogy két fia, Miklós és László számára az atyai örökséget megtartsa és biztosítsa. A család leg-harciasabb tagja, Damián, is elcsendesedett s igen hajlandóvá lett mindent elkerülni, ami egyenetlenségre vezethetne.

Mária bányavárosainak biztosítására 1527 tavaszán Zólyom várába a stájer származású Thurm Kristófot küldte kapitányi minőségben s felhívta a bányavárosokat, hogy ezen-tül minden tekintetben reá hallgassanak, minden jövedelmét az ő kezéhez szolgáltatassák be.²²⁰ Jóviszonyban azonban a városok nem voltak Thurmmal, aki állásában nem annyira a királyné, mint a maga előnyeit kereste s ezek elérésében durva eszközökhöz is képes volt nyulni.²²¹ A besztercebányai eseten kívül csak még a Körmöcbánya városa ellen intézett fegyveres támadását említjük, amelynek azonban olyan színezetet adott úrnője előtt, mintha ezt büntetésül cselekedte

²¹⁷ *N. R. A.* fasc. 1660. nro. 62. *Orsz. Itár.*

²¹⁸ *Wenzel:* i. m. 82. l.

²¹⁹ *Hatvani:* Magy. tört. Okmt. I. 22. 54—65.

Ortvay: Mária királyné 59. l.

²²⁰ *Mária* rendeletei a besztercebányai vár. Itárban fasc. 100. nro. 14. 16.

²²¹ 1529-ben, amikor Besztercebánya két tanácsbelije a körmöci ke-reületi gyűlésből a „Geschaidt“-on (a Körmöc és Besztercebánya közötti nyereg) át hazatért, Thurm rájök lesett s a zólyomi vár börtönébe vetette őket. A tanács ismételten írt a foglyok érdekében, de hiába, — mire a turóci convent előtt tiltakozott az erőszak ellen. (*U. ott* fasc. 21. nro. 22.)

volna azért, mert azt hitte, hogy a város Szapolyai pártjára állott.²²²

A legdurvább sértést azonban mégis csak Zólyomlipcse várának elfoglalásával követte el a Lipcseyekkel szemben, akik tényleg Szapolyai-pártiak voltak. Az előzmények általában ismeretlenek, csak annyit találtunk feljegyezve, hogy Thurm 1551-ben június hó közepe táján fegyveres néppel támadt a várra, amelyet Lipcsey János (atyja Damián akkor már meghalt) gondátlanul és hanyagul őrzött s kénytelen volt azt átadni.²²³

Thurmnak ezen erőszakos cselekedetét magyarázni próbálja egy régi, még 1548 előtt kelt s a király elé terjesztett javaslat, amidőn azt állítja, hogy a két várnak — Lipcse sor-sában ugyanis hamarosan Végles és Dobronya is részesült — elfoglalása a bányászat érdekében történt, nehogy mozgalmas időkben innét induljanak ki a bányavárosok ellen bizonyos „praktikák.”²²⁴ De ezzel szemben világos, hogy a Dóczyakon és Lipcseyeken nagy igazságtalanság esett, amelyet később több országgyűlésen is tárgyaltak.²²⁵

Hogy a kapzsiság kergette Thurmot Zólyomlipcse várának és uradalmának elfoglalására, abból is látszik, hogy addig míg úrnőjét közelében érezte, nem mert ilyen kockázatos vállalatba fogni, de mihielyt az, bátyja, V. Károly ismételt kérelmére a németalföldi kormányzóságot elfogadta s 1551 február havában több magyar és osztrák úr kíséretében oda távozott, Thurm már csak három hónapig várta terve végrehajtásával. Rablását ezután is Mária nevével akarta palástolni, amikor a belső vár egyik ajtajának szemöldökkövére e feliratot vésette: „Maria Regina 1551.”, holott jól tudta, hogy

²²² Mária levele Lincből 1550. jan. 2. a besztercebányai vár. Itárban fasc. 100. nro. 17.

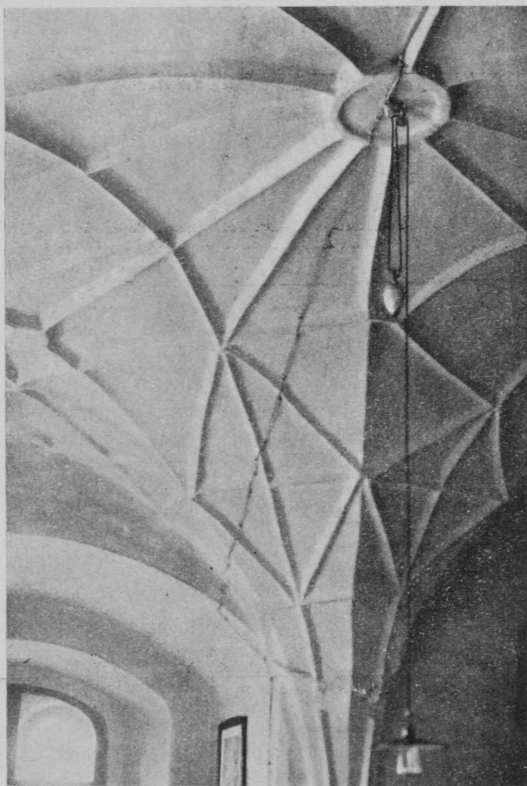
²²³ Tandem circa festum B. Viti et Modesti Martirum Ao 1551 trans-acto praeteritum Castrum praedictum Lypche per negligentiam et incuriam malumque provisionem praefati condam Joannis filii dicti olim Damiani Lypchey... una cum omnibus suis pertinentiis per deditionem eiusdem condam Joannis Lypchey ad manus Generosi condam Christophori de Turri tunc capitanei praefati Domini nostri Imperatoris et Regis devenisset stb. (N. R. A. fasc. 1664. nov. 22.)

²²⁴ N. R. A. fasc. 405. nro. 11. Orsz. Itár.

²²⁵ Bél közönséges rablásnak minősíti Thurm eljárását: In his Christophorus a Turri fuit natione Styris, qui praefectura Zoliensi haud contentus, vicinas arces: Liptsche, Vigles et Dobroniva rapuerat, reginae quidem nomine, revera autem, ut rem augeter suam. (Not. Hung. II. 466.)
Hormayr szerint Thurm megfelelőbbnek találta, ha tulajdonosként s nem mint kormányzó kezeli a reá bízott vármegyét. Ez okból támadt rá a szomszédos várakra, Véglesre, Lipscére s Dobronyára, üriügyül használva azt a feltevést, mintha ezek Szapolyainak hódolnának. So war er ein zweiter Giskra — fejezi be ítéletét — die Geissel der Bergstätte, nicht achtend Ermahnungen und Drohungen Ferdinands. (Taschenb. f. d. vaterl. Gesch. II. — Matunák, Végles vára 10. l.)

a vár sem adomány, sem más úton soha sem volt Mária királyné tulajdona.²²⁶

Thurm helyett Zólyomlipcsén egy várnagya lakott, aki azonban nemcsak a gazdasági ügyeket intézte, hanem a mozgalmas időkhöz képest a katonaiakat is. A harmincas évek első felében egy bizonyos Wassergraf Miklós tölti be ezen állást,²²⁷ aki azonban nem igen volt méltó a „jóindulatú ba-



Zólyomlipcse-vára. Az egyik terem boltozata.

²²⁶ Ezen felirat nem származhatik mástól, mint Thurmtól, ki azt a birtokbavétel évében vésette oda az ajtó szemöldökkövébe. A Lipcseyéknek nem lehet ezt a munkát tulajdonítani s különben sem volt rá semmi okuk. Annak a néphitnek sincsen semmi alapja, hogy a felirat Máriának a várban való időzését akarja megörökíteni, amennyiben a királyné soha sem járt Lipcsén, de még a vármegyében sem.

²²⁷ A *besztercebányai vár, 1534. évi Jegyzőkönyv* egyik fogalmazványán ezen cím olvasható: Ersam vnd günstigen freunde vnd lieben Nachparn Wassergrawen Verwalter des Schloss Lypsch zu haenden. — Katonai intézkedést tartalmaz a szintén reá vonatkozó fasc. 222. nro. 49. alatt lévő acta.

rát és kedves szomszéd" címre, amint ez az 1555-ben itt járt kamarai bizottsághoz benyújtott panaszból kitetszik, hogy elhajtja a besztecebányaiak marháit, ha azok véletlenül az uradalom legelőire tévednek s kéri a bizottságot, vegye rá a várnagyot, hogy barátságosabban viselkedjék a városiakkal szemben.

Thurnnak a városok valamennyien pontosan lerótták azokat a tartozásokat, amelyekkel a királynénak tartoztak. Lefizették a rendes konyhapénzt — Kuchelgeld —, a zsoldosokra fizetendő hozzájárulást, a vámpénzt²²⁸ stb. A Lipcseyek és Dóczyak azonban teljesen ki voltak vagyonukból forgatva s jövedelmüktől megfosztva. Ismételten emelnek panaszt a bitórló ellen, legutóbb 1540-ben Révay Ferenc nádorhelyettes előtt s egyúttal tiltakoznak Mária királynénak a lipcsei vár birtokába való beiktatása ellen,²²⁹ sőt pert is indítottak a királyné ellen.²³⁰ Legbehatóbban foglalkozott a visszaadás kérdésével az 1542-ik évi besztecebányai és pozsonyi s az 1545-ik évi nagyszombati országgyűlés, ahol a királyné nevében elfoglalt Végles, Lipcse és Dobronya várak visszaadását kívánták a királytól.²³¹ A visszaadást 1542. Szt. György napjáig kérték végrehajtani s amennyiben azt a jelenlegi birtokok megtagadnák, úgy erőszakot kell velök szemben alkalmazni.

A visszaadás határnapját azonban az időközben elhalt Thurm testvérei és tisztjei nem tartották be, mire a rendek újabb törvényt hoztak Pozsonyban s külön felterjesztésben kérték annak szentesítését. Erre a király 1544. január 12-én azt a választ adta, hogy levélben kérte Mária királynétól a várak visszaadását s várja a kedvező választ.²³² A visszaadás azonban még tovább késett s így jött létre az 1545. évi XLVI. t.-c., amely az előző törvénycikkek végrehajtását írja elő, nehogy ezen példa nyomán mások is merjenek idegen vagyont visszatartani.

A visszaadás ezek dacára egyre késett. De nemcsak az uradalmakat nem adták vissza Thurm Kristóf testvérei, Já-

²²⁸ Dem H. Cristoff vom Thurm In das alte soll mawdtt geldt so man jarlich gibdt fl 24. — 1551-ik évi számadási könyv a besztecebányai vár. Itárban.

²²⁹ *N. R. A.* fasc. 1665. nro. 20. *Orsz. Itár.*

²³⁰ *N. R. A.* 1664. nro. 5. *Orsz. Itár.*

²³¹ Az 1542. évi X. t.-c. így szól: Castrum autem Lipche, Nobilibus cognomento Lipchei et Doczi de Nagy Luche fratribus nostris veteranis, nimirum fidelibus subditis Regiae Majestatis, quibus scilicet castrum ipsum interceptum fuit, simul cum privilegiis ei eodem castro interceptis restitatur. — Végles Ráskay Istvánnak, Dobronya Verbóczy Imrének adandó vissza.

²³² *Országgyűl. Eml. II.* 564. 585.

Komáromy a Századok 1910-iki évf.-ban Verbóczy Istv. fia c. tanulmánya.

nos és Antal, hanem azon családi iratokat s okleveleket sem, amelyeket Kristóf a vár bevétele alkalmával lefoglalt. A Lipcsey- és Dóczy-család erre egyenesen a királyhoz fordult panaszos kérelmével, mire a király 1545. december 11-én meghagyta a szentbenedeki conventnek, szólítsa fel Thurm Jánost az iratok kiadására.²³³

Miklós presbiter a következő év január 15-án megjelent Véglesen Thurm Jánosnál a megbízatás végrehajtása végett, de itt azt a választ kapta, hogy az iratokat a királynak hozzá intézett rendelkezése szerint csak az esetben fogja kiadni, ha azokban semmi olyasmi nincsen, ami akár a királyra, akár Mária királyné névre sérelmes; ez esetben a felségnek fogja azokat bemutatni s azt fogja tenni, amit a király fog parancsolni, különben még át nem nézte a kérdéses iratokat.²³⁴

Hogy a lipcsei uradalom visszaadása még egyre késett, a Lipcseyek — János, Gáspár és Orbán — és a Dóczyak — Miklós, László és Gábor — 1546-ban Pozsonyban a nádorhelyettes előtt tiltakozásuknak adtak kifejezést a birtokfoglalás ellen s egyúttal az ellen is, hogy a király Lipcsét eladományozza s valamely convent bárkit is a birtokba beiktasson.²³⁵

A beszercebányai kamara azonban az itteni kohók érdekében mindenképpen meg akarta a lipcsei uradalmat tartani. Az itt járt királyi biztosok ismételve annak a nézetnek adtak kifejezést, hogy a kevésbbé jövedelmező beszercebányai rézbányászat ügyén csak úgy lehet segíteni, ha a kamara a Garam mentén elterülő erdőket megszerzi s így az erdők oktalan pusztítását mindenkorra megakadályozza.²³⁶ Ez a terv és szándék hozta létre a Dóczyak és Lipcseyek között egyrészt, másrészt a Mária királyné képviselői között Körnöcbányán 1546. október 6-án megkötött szerződést, amelynek értelmében a lipcsei uradalom további tíz esztendőre a királyné kezén marad, aki a családnak a multa nézve azonnal 1200 frtot fizet, a jövőre nézve pedig évi 400 frtot, mely összeg azonban ezúttal három évre előre lefizetendő; ha pedig a királyné az uradalmat továbbra is meg akarná tartani, úgy a családot egy magaválasztott uradalommal fogja kárpótolni. Ha a királyné a szerződés tartama alatt találna elhalni, avagy önként adná vissza a királynak a bányavárosokaat, az uradalom azonnal visszazáll a családra. A mindenkori várnagyok esküt tesznek arra, hogy a várat összes hadifelszerelésével

²³³ *N. R. A.* fasc. 1667. nro. 51.

²³⁴ A convent jelentése *N. R. A.* fasc. 539. nro. 32. *Orsz. Itár.*

Matunák: Végles vára 12. l.

²³⁵ *N. R. A.* fasc. 1665. nro. 20. *Orsz. Itár.*

²³⁶ *Tomcsányi:* A garammenti kincst. erdőkben alkalmazott szállítási rendszer ismertetése 18. l.

Az uradalom átvételének indító okairól szól *N. R. A.* fasc. 405. nro. 11. is.

együtt azonnal átadják, mihelyt a szerződésben említett esetek valamelyike az átadást megköveteli.²³⁷ A szerződést ugyan-ezen év október 11-én a nyitrai káptalan hitelesítette s megerősítette a király is.

Némi aggodalmat keltett a Dóczyakban és Lipcseyekben az, hogy a lipcsei várnagy és az uradalom tisztjei nem siettek az eskütétellel, de az aggodalmat Mária biztosai ugyancsak Nyitráról keltezett levelökben igyekeztek eloszlalni.²³⁸

Ez a szerződés nem volt hosszúéletű s csakhamar egy újabbnak adott helyet. Mária királyné ugyanis Augsburgban 1548. március 7-én Ferdinánddal kötött egyezsége szerint összes magyarországi birtokait átengedte a kincstárnak s így Zólyomlipcsét illetőleg újabb szerződést kellett kötni. A Dóczyak azonban kezdetben nem igen voltak hajlandók a Máriával kötött szerződést felbontani, vagy legalább is nem egykönnyen akarták azt megmásítani, hanem visszakérték Lipcse várát és uradalmát. A kamara azonban erre „egyelőre” nem volt hajlandó, mire a Dóczyak elhatározták, hogy a várat annak várnagyától, Gutt Erazmustól, személyesen fel fogják kérni. A kamarai biztosok ezt megtudván, utasították a várnagyot, hogy a várat ne adja át senkinek, minthogy az még a királyné birtokában van.²³⁹ A Dóczyak ezen állásfoglalásával lehet talán azt a különbséget a bérösszegben s a bérleti időben megmagyarázni, amely az 1546. és 1548-ik évi két szerződésben van megállapítva.

Az újabb szerződést azonban már nem lehetett kikerülni, főleg nem abban az esetben, ha az a Dóczy-családra nézve előnyöket tartalmazott. Így jött létre 1548. október 1-én Bécsben egy újabb szerződés, mely tényleg tartalmazott előnyöket s jobb volt az előzőnél.

Ezen szerződés szerint a vár és uradalma évi 600 frtéért négy évi időtartamra a kincstár bérletébe került. Ezen négy év alatt köteles a király vagy a lipcsei uradalommal egyenértékű jószágot a családnak adományozni, vagy pedig 10.000 frtot lefizetni. Négy év elmúltával, ha a kikötött feltételek egyikét sem teljesítené a király, az egész uradalom visszaszáll a családra. Egyúttal kötelezte a szerződés a királyi várnagyot, hogy a szerződési feltételek be nem tartása esetén a várat és uradalmát a négy év elmúltával minden akadékoskodás nélkül a családnak adja át.²⁴⁰ A kiküldött biztosok mindenre nézve pontos utasítást kaptak, miképpen járjanak el az átvételnél, a leltárak elkészítésénél, a tiszték felesketésénél.

²³⁷ N. R. A. fasc. 1663. nro. 22. *Orsz. Itár.*

²³⁸ N. R. A. fasc. 1665. nro. 25. *Orsz. Itár.*

²³⁹ Gutt levele a kam. biztosokhoz a beszercebányai kam. Itárban.

²⁴⁰ N. R. A. fasc. 405. nro. 10. és fasc. 1664. nro. 5. *Orsz. Itár.*

mennyi élelmiszert kell a vár szükségleteire átvenni s miképpen kártalanítsák a királynét, aki az 1546-iki szerződés értelmében már három évi bért kifizetett a Lipcseyeknek, de az uradalmat csak másfél évig birtokolta.²⁴¹ Ezen szerződést kiegészítette még egy pótszerződés, amely 1549. szeptember 17-én jött létre Prágában, amely szerint Ferdinánd kötelezte magát, hogy ha a most átvett uradalmakat valamikor Mária-nak visszaadná, úgy a visszaadás a várak és uradalmak teljes hadi- és gazdasági felszerelésével együtt eszközzendő.²⁴²

1552. október 4-én kellett volna Zólyomlipcse sorsának véglegesen eldőlnie, amikor a szerződésbeli négy esztendő lejárt. A kamara lefizette az évi bérleti összeget, de a többi kikötéssel nem törődött, de még azzal sem, hogy a várkapitány a kikötött esküt a vár átadását illetőleg letegye.²⁴³ Legelőször is hát ezt szólították fel a Dóczyak, hogy adja át a várat és az uradalmat, de természetesen tagadó választ kaptak. Erre Révay Ferenc nádorhelyettes elé vitték panaszukat, ki az ügyet megvizsgálandó, Csepely Mihály titkárt küldte ki a szentbenedeki convent egyik emberével Körmöcbányára, ahol a kincstárnak a megállapított összeget ki kellett fizetni, annak megállapítása végett, hajlandó-e a kamara fizetni, vagy sem. Ha itt nem fizetnének, akkor utazzanak a megbízottak Lipcsére, s győződjenek meg arról, átadják-e a várat a Dóczyaknak, vagy sem. A nádorhelyettes rendelkezését a megbízottak teljes egészében végrehajtották, de mindkét helyen nemleges eredménnyel.²⁴⁴

Erre megindult a per s véget ért 1557-ben azzal, hogy a kamara köteles a szerződésben kikötött 10.000 frtot a Dóczyaknak megfizetni, miután őket megfelelő uradalommal kárpótolni nem lehetett.²⁴⁵

A kamara az uradalmat most Besztercebányáról igazgatta és jövedelmeit ellenőrizte, a helyben való teendőket pedig az egyes várnagyokra bízta. Ezek sorában ismerjük a már említett Hirschbergi Gutt Erazmust, a hatvanas évek ele-

²⁴¹ *Gedenkbuch* vol. 57. 452—455., 475—476., 477—481. l. *Orsz. Itár.*

²⁴² *Hatoani*: Magy. Tört. Okmt. II. 187.

²⁴³ A várkapitánynak Szentbenedeken kellett volna az ottani convent előtt az esküt letenni, de egyszerűen, minden magvarázat nélkül nem jelent meg, amiről a Dóczyak írást vettek (évszám nélkül). Nagyon valószínű a feltevés, hogy az eskümegetadás a kamarai tisztviselők tanácsára történt, akik Lipcsének Beatrix által való eladományozását törvénytelennek akarták feltüntetni, amennyiben a királyné a „nászajándéknak” csak haszonélvezője és nem tulajdonosa volt; s minthogy ez a körülmény Dóczy Orbán előtt sem lehetett titok, a birtokbavétel mala fide történt s mindenképpen törvénytelen volt — „vnd die khn Mt mit Recht wo die dozy vnd lipzey solehe nicht gutlich zugeben wolten, bede schlosser (Lipese, Saskő) widerumb zw der Cron one alle bezalung erlangen mag.“ (*N. R. A.* fasc. 405. nro. 11. *Orsz. Itár.*)

²⁴⁴ *N. R. A.* fasc. 1667. nro. 11. *Orsz. Itár.*

²⁴⁵ *N. R. A.* fasc. 27. nro. 29. *Orsz. Itár.*

jén Sprenger Antalt²⁴⁶ s 1564-től Balassa Farkast, őfelsége pohárnokát, Dóczy Borbála férjét.

Balassát Miksa király Bécsben november 3-án nevezte ki három évre várnaggyá s pontosan előírta teendőit s járandóságait, nemkülönben megállapította, kikre tartozik a vár és az erdők őrzése s mennyi az örök fizetése. Balassa kötelessége lesz állását hűségesen betölteni, a várat megvédelmezni, összes jövedelmeivel a besztercebányai rézüzem főnökének beszámolni s a vár alattvalóit megvédeni. Tilos a várból háborút kezdeni, vagy a király ellenségeivel tárgyalni, vagy azoknak a várban szállást adni. Mindenben köteles a király hasznát előmozdítani, a besztercebányai főnökkel a jóviszonyt fenntartani s neki a várat megnyitni. Köteles úgy a váron belül, mint azon kívül az ellenséggel a király költségére szembeszállni. Amennyiben három év elteltével a király a várnagyságban változást kívánna tenni, köteles Balassa a várat összes tartozékaival, irataival, összes hadifelszerelésével („Püxen, Khugln, Puluer, Pley, whör, onnd sonst aller munitiön“), élelmiszereivel s takarmányával leltár mellett átadni. Szolgálatá fejében kapja a várhoz tartozó majort összes állatjaival s felszerelésével haszonélvezetül; évi fizetése 200 frt, ezenfelül kap három lóra való tartást, patkóra s szegre két mázsa vasat egy évre, asztalára a besztercebányai kamarai serfőzdéből hetenkint egy fél átalag sört, a jobhbágyoktól pénteken, szombaton s egyéb bőjti napokon halat és sajtot.

A contrascribának jár egy évre 24 frt s hetenkint élelemre 75 dénár, az „öreg Menyhértnek“, aki az ágyúkhöz ért, („zum geschutzt khan“) s a várkapú őrzésében résztvesz, jár 40 frt, három darabontnak egy évre 95 frt 60 dén., három örnek évi 78 frt, egy erdővédnek évi 51 frt 20 dénár.²⁴⁷

Balassát már az első évben is a murányi várnagy és a breznóbányaiak között kitört határkérdések s az erőszakoskodásig elfajult villongások foglalkoztatták, amelyek felidézésében azonban neki is volt valamelyes része. 1565 késő őszen egy bizottság is fáradozott a viszály eligazításán, de semmi eredménnyel.²⁴⁸ Egy másik ilyen pert folytatott Breznóbánya 1567-ben a murányi és lipcsei várnagyok ellen a Zremkovića (talán Smrekovića?) hegy birtokáért, amely utóbb is királyi paranccsal ért véget.²⁴⁹

Jurkovich Emil.

²⁴⁶ Fasc. 246. nro. 68. a besztercebányai vár. Itárban és az 1564-ik évi számadások júl. 1-i tétele ugyanott.

²⁴⁷ Ainem Starsy (egy öregebbnek?) so auf die Walachen (pásztorok) zu uerhuettung vnd verwuesstung der Waldt sein vleissig aufsehen haben vnd sich in ander weeg bey dem haus brauchen lassen soll (!). (N. R. A. fasc. 51. nro. 8. *Orsz. Itár.*) Ennyiből állott az erdészeti felügyelő személyzet.

²⁴⁸ N. R. A. fasc. 539. nro. 6., fasc. 855. nro. 2. *Orsz. Itár.*

²⁴⁹ N. R. A. fasc. 855. nro. 2., 5., 5. és fasc. 977. nro. 4. *Orsz. Itár.*